

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Vzdělávání seniorů jako determinanta

kvality života

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.

Zpracovala:

Jitka Bónová

Brno 2012

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Vzdělávání seniorů jako determinanta kvality života zpracovala samostatně a použila informační zdroje, které jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická i tištěná verze této bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 16. března 2012

.....

Poděkování:

Děkuji panu prof. PhDr. Pavlu Mühlpachrovi, Ph.D., za poskytnuté rady a připomínky při zpracování této bakalářské práce.

OBSAH

Úvod	1
1. Specifika seniorského věku	3
1.1 Definice pojmu stárnutí	3
1.2 Pojem stáří	6
1.3 Sociální specifika stáří	9
2. Charakteristika procesu vzdělávání	16
2.1 Vzdělávání v obecné rovině	16
2.2 Úroveň vzdělání seniorů v populaci ČR	19
2.3 Význam dalšího vzdělávání seniorů	21
2.4 Motivace seniorů pro vzdělávání	24
3. Vzdělávání seniorů v ČR	26
3.1 Historický exkurz vzdělávání dospělých	26
3.2 Vzdělávání seniorů na českých vysokých školách	29
3.3 Funkce vzdělávání U3V	30
4. Analýza U3V na českých vysokých školách	32
Závěr	44
Shrnutí	46
Resume	46
Anotace	47
Literatura a prameny	48
Přílohy	52

Úvod

Populace ve státech Evropské unie stárne. Podle vývoje demografických ukazatelů je zřetelné, že v České republice tomu není jinak. Údaje Českého statistického úřadu ukazují, že ve složení obyvatelstva se v letech 2001 – 2010 zvýšil podíl věkové skupiny 65 let a více ze 13,9% na 15,6%, což v přepočtu znamená zvýšení počtu obyvatelstva této věkové kategorie o téměř 200 tisíc. Střední varianta populační prognózy ČSÚ uvádí, že v roce 2030 bude věková skupina 65 a více let tvořit 22,8% z celkového počtu občanů, a v roce 2050 stoupne počet občanů této věkové skupiny dokonce na 31,3%. Společnost se proto musí na tuto skutečnost dlouhodobě připravovat a již nyní fakt „stárnoucí společnosti“ zohlednit v dlouhodobé strategii sociální politiky.

Oproti období před rokem 1989 jsou dnešní senioři v ČR ve zcela jiné pozici, která byla ovlivněna výraznými politickými a celospolečenskými změnami. Dříve měli v podstatě všichni občané důchodového věku přibližně stejné podmínky a možnosti, obdobný životní styl; způsob prožívání seniorského věku nebyl příliš rozdílný.

V porovnání se současným životním stylem, čínorodostí a aktivitou mnohých seniorů, možnostmi jejich společenského uplatnění a vyžití se možná nechce věřit, že v sedmdesátých letech minulého století uvádí učebnice pro vysoké školy Václava Příhody v kapitole *Sociopsychické vztahy v seni*u text: „*Předpokládáme, že také u nás v době vědeckotechnické revoluce klesá počet lelkujících, vegetujících starců. Ovšem rozšíření rozhlasových přijímačů a televizních obrazovek naznačuje nebezpečí, že stárnoucí lidé se oddávají po dlouhou denní dobu pohodlné, receptivní činnosti, která sice poskytuje přemíru podnětů, ale tlumí ochotu k vlastní aktivitě, se všemi intelektuálními a dokonce i zdravotními důsledky*“ (Příhoda, 1974, s. 401).

Kromě některých negativ dnešní doby (která vnesla do populace seniorů např. velké sociální rozdíly, mnohdy nízkou životní úroveň a u některých jedinců až sociální chudobu) současná společnost nabízí lidem důchodového věku zcela nové možnosti. Je tomu tak například také díky vývoji v oblasti geragogiky, která se jako pedagogická disciplína zabývá edukací seniorů s funkcí všeobecně vzdělávací, kulturní, zdravotní a poradenské. Zajištění dosažitelné péče o seniory (nejen zdravotní) a možnosti nabídek jejich všeobecného vzdělávání podporuje jejich aktivní život ve stáří.

Jednou z doktrín současné vládní sociální politiky by mělo být umožnit seniorům prožít kvalitní a plnohodnotný život, aby byli co nejdéle vitální a soběstační, což se společnosti v konečném důsledku pozitivně vrátí. A právě cílevědomé působení na vytváření prostředí přispívající k rozvoji individuálních zájmů se významně odráží v kvalitě života jedinců i celé společnosti.

Pro spokojený a kvalitní život seniorů je, kromě nutnosti zajištění primárních existenčních potřeb, zásadní také podpora udržování rodinných a vrstevnických vztahů, společenských kontaktů, pozitivního mezigeneračního dialogu, podpora jejich účasti na kulturním životě a vzdělávací osvětě, aby se senioři mohli snáze orientovat v rychle se měnící společnosti. Dále je nutné umožnit seniorům naplnění jejich osobních vzdělávacích potřeb pro pocit jejich vlastního uplatnění a seberealizace.

V České republice existuje v rámci celoživotního vzdělávání mnoho možností neformálního vzdělávání; speciálně pro seniory jsou potom určeny tzv. univerzity třetího věku, které poskytují výukové programy poměrně širokého spektra obsahového zaměření. Jedná se o cykly přednášek kulturně-osvětového charakteru uskutečňující se na půdě veřejných vysokých škol, přičemž forma předávaných informací je na vysokoškolské úrovni. Aktivní účast na této formě vzdělávání umožňuje seniorům dále udržovat jejich společenské a odborné kontakty, udržovat intelektuální schopnosti, umožňuje doplnit nebo znovuobnovit jejich všeobecné či odborné vědomosti, pomáhá odstranit pocit izolovanosti a je příjemnou formou trávení volného času.

Možnost zapojení do této formy vzdělávání seniorů je velmi individuální. Důležitým momentem jsou jistě konkrétní osobní, rodinné a sociální podmínky, dosažitelnost těchto kurzů, ale především také jejich osobní motivace znovu se zapojit do procesu vzdělávání.

Cílem této bakalářské práce je analýza struktury a možností studia seniorů na univerzitách třetího věku na českých vysokých školách.

1. Specifika seniorského věku

1.1 Definice pojmu stárnutí

Stárnutí (*med. senescence*) je přirozený fyziologický proces. Jedná se o proces primárně biologický, který zároveň výrazně podmiňuje také psychiku jedince. Tento proces je velmi individuální a působí na něj mnoho vnitřních i vnějších vlivů, zejména dědičnost, zdravotní stav a životní styl. Stárnutí postihuje celý organismus člověka a projevuje se fyzickými změnami, změnami smyslového vnímání, chování, změnami v psychice člověka. Z počátku fyzického a psychického vývoje člověka se jedná o změny převážně progresivní, teprve období dospělosti s sebou v procesu stárnutí přináší změny regresivní.

Stárnutí je zákonitým jevem, přirozenou součástí lidského života a lidské ontogeneze. Je procesem změn, kterému v průběhu času podléhá každý lidský organismus. Projevuje se viditelnými změnami, které mají za následek snižování odolnosti organismu proti nepříznivým vlivům, úbytek sil, energie, svalové hmoty a motorických schopností, zhoršení smyslového vnímání, poruchy činnosti jednotlivých orgánů a psychické změny v osobnosti člověka (Čornaničová, 2007, s. 46 - 47).

Stárnutí (involution) je proces projevující se změnami v průběhu plynutí času. Tyto změny jsou obecně vnímány jako změny negativní, a takto jsou chápány po období adolescence (Hartl, Hartlová, 2000, s. 561).

Jednotlivá stádia vývoje lidské bytosti psychologové s ohledem na vnější a vnitřní vlivy a také na změny fyzické a psychické stránky jedince zpravidla dělí na období:

- prenatalní – od početí po porod (průběh porodu - perinatální období)
- novorozenecké – od porodu do 2 měsíců života
- kojenecké – od 2. do 12. měsíce
- batolecí – od 1 roku do 3 let
- předškolní – od 3 do 6 let
- mladší školní věk – mezi 6. a 12. rokem
- období puberty – 12. až 15. rok

- adolescence – 15. až 20. rok
- dospělost – 20. až 60. rok
- stáří (sénium) – po 60. roce, tuto etapu života lze dále rozdělit do období:
rané stáří – 60 až 74 let
vlastní stáří – 75 až 89 let
dlouhověkost – 90 a více let

Řehulková, Řehulka, Blatný, Mareš et al. (2008) ve své publikaci uvádí, že Pythagoras přiřazoval jednotlivá období života ke čtyřem ročním obdobím:

- období *utváření* do 20 let věku
- období *mládí* do 40 let
- období *rozkvětu sil* do 60 let
- období *stáří* po 60. roce věku

Vnímání fenoménu stárnutí a postoj k němu je zásadně ovlivněn kulturou společnosti a v různých dobách vývoje lidské společnosti k němu bylo přistupováno různě:

„V indické tradici se život dělí podle dominujících hodnot také na čtyři stádia:

V dětství a mládí je to touha po uspokojení tužeb.

V mladé dospělosti úsilí o bohatství nebo moc či úspěchy.

Ve zralé dospělosti směřování ke zodpovědnosti, touha plnit své povinnosti.

Ve stáří úsilí o vymanění z tužeb, touha po osvobození a nalezení smyslu existence“

(Řehulková, Řehulka, Blatný, Mareš et al., 2008, s. 120).

Čiňané považují věk po 60. roce *věkem moudrosti*.

Zajímavé je členění lidského bytí podle dominujícího poslání jedince a následných možných důsledků:

období do 25 let je věkem *kvalifikace*, kdy neúspěchy jsou příčinou *nezakotvenosti* člověka; období do 35 let je věkem *kariéry* nebo naopak *rozvratu*; období do 45 let je věkem *autority* nebo *zklamání*; do 50 let je věk *akce* nebo *závisti*; do 60 let je věk *hodností*, v případě neúspěchů věkem *rezignací*; do 65 let je věk *důstojnosti*, kdy může

ale také nastat *zvrát k cynismu*; po 65. roce přichází věk *moudrosti* nebo také naopak *zatrpklosti* (Řehulková, Řehulka, Blatný, Mareš et al., 2008, s. 120 - 121).

Pro období seniorského věku se v posledních letech podle Mühlpachra nejčastěji uvádí následující členění:

„věk 65 – 74 roků - mladí senioři (dominuje problematika adaptace na penzionování, volného času, aktivit, seberealizace),

věk 75 – 84 roků – staří senioři (změna funkční zdatnosti, specifická medicínská problematika, atypický průběh chorob),

věk 85 a více roků – velmi staří senioři (na významu nabývá sledování soběstačnosti a zabezpečení).“

Po 90. roce věku jedince se potom obvykle hovoří o **dlouhověčnosti** (Mühlpachr ed., 2005, s. 18).

Jedince starší 60 let označuje Hartl, Hartlová (2000, s. 530) pojmem **senior**.

Podle analýzy používané terminologie uvádí Čornaničová období seniorského věku v následujícím členění:

senium označuje celou etapu věku po 60. roce života člověka; označení člověka po jeho 60. roce je tedy **senior**,

starší věk je termínem pro období od 60 do 74 roků (období počátečního stáří), jednotlivci v tomto věkovém období se označují pojmem **starší člověk**, v oblasti vzdělávacích aktivit je takovýto člověk zařazený jako **mladý senior**,

stáří označuje období věku od 75 do 89 roků (období vlastního stáří), jednatlivec se v tomto období označuje jako **starý člověk**, v oblasti vzdělávacích aktivit je takovýto člověk zařazený jako **starý senior**,

dlouhověčnost je označením období po 90. roce života (období dlouhověčnosti), jednatlivec se označuje jako **dlouhověčný člověk** a v oblasti vzdělávacích aktivit je ve skupině **velmi starých seniorů** (Čornaničová, 2007, s. 36).

Stárnutí obyvatelstva přináší pro jednotlivce a společnost řadu důsledků, z nichž nejvýznamnější jsou *důsledky ekonomické* (snižující se podíl ekonomicky aktivních občanů, zvyšování výdajů na sociální zabezpečení a zdravotní péči), *sociálně zdravotní* (vyšší nemocnost a zvýšené potřeby zdravotní a sociální péče), *sociologické a sociálně psychologické* (vliv prostředí, mění se charakter rodiny, změny v úrovni vzdělanosti, kultury), a také *osobní důsledky stárnutí a stáří* (snižující se soběstačnost či její ztráta, změny zdravotního stavu, životních aktivit, problematika pocitů osamělosti). (Zavázalová, 2001, s. 20 - 25).

Pojmy stárnutí a stáří nemají totožný význam. Stárnutí je proces, stáří je jeho výsledkem (Zavázalová a kol., 2001, s. 11).

1.2 Vymezení pojmu stáří

Jan Amos Komenský vnímal stáří jako „*poslední část věku, nachylující se a sousedící se smrtí. Že i stáří je školou a že i starci mají být přidrženy pod zákony kázně, ukazují tyto důvody: Za prvé, celý vezdejší život je nižší škola, kde se připravujeme na věčnou akademii...*“ (Komenský, 1948, s. 238).

Pojem stáří je obecně užíván pro označení pozdních fází průběhu vývoje člověka. Stáří je důsledkem přirozených geneticky podmíněných regresivních procesů ovlivněných vnitřními a vnějšími faktory, jako jsou např. nemoci, životní způsob, životní prostředí a životní podmínky (Mühlpachr ed., 2005, s. 16).

Psychologický slovník označuje **stáří** jako „konečnou etapu geneticky vyměřeného trvání života“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 562).

Biologické (fyziologické) stáří je pojem určující stupeň vyspělosti případně rozsah involučních změn.

Sociální stáří určují chování a postoje, které se považují za sociálně přijatelné pro určitý chronologický věk.

Kalendářní (chronologické) stáří je dáno věkem počítaným od narození do smrti jedince.

Stupeň **demografického stáří** určuje podíl osob vyššího věku v konkrétní sociální skupině (tzv. index stáří).

Z pohledu obecného vnímání pojmu **stáří** je nutné zmínit také **věk subjektivní** (subjective age), věk subjektivně pociťovaný, tedy takový věk, na který se kdo cítí, jak se sám vnímá, je to věk, který odpovídá výkonům a zálibám jedince (Hartl, Hartlová, 2000, s. 667 - 668).

V souvislosti se stářím se mnohdy hovoří o **sociální periodizaci života**, která průběh života dělí většinou do čtyř období v souvislosti se změnou úloh, životního stylu a ekonomického zajištění. Členění života v tomto pojetí uvádí Mühlpachr následovně:

první věk (předproduktivní) – je obdobím dětství a dospívání, obdobím růstu, vývoje, vzděláváním, přípravou na budoucí povolání, získáváním znalostí a zkušeností,

druhý věk (produktivní) – je obdobím dospělosti, životní produktivity, ať již v oblasti profesní či sociální, tak i např. zakládáním rodiny,

třetí věk (postproduktivní) – toto označení evokuje představu fáze bez produktivního přínosu, až pauperizace,

čtvrtý věk – toto označení se někdy nevhodně používá pro fázi *závislosti*, což je v rozporu s koncepcí úspěšného stárnutí a s představou, že zdravé stáří je samostatné až do nejpokročilejšího věku (Mühlpachr ed., 2005, s. 136).

Podle Kurice se o **stáří** hovoří zpravidla až v momentě, kdy ubývající fyzické a psychické síly znemožňují podávat plnohodnotné výkony, a to v procesu tělesné a duševní práce (Kuric, 2001, s. 156).

U stárnoucích jedinců dochází ke snížení fyzické aktivity a výdrže, průběžně je oslabováno smyslové vnímání a nastupují zdravotní problémy. Tito lidé zpravidla ztrácejí motivaci, klesá u nich iniciativa, vytrvalost, častěji se poddávají rezignaci.

Baštecký, Kümbel, Vojtěchovský a kol. (1994) považují za nejobecnější charakteristiku normálního fyziologického stárnutí **zpomalení psychické činnosti**, které může být příčinou změny kognitivních schopností ve vyšším věku. Nežádoucí psychologické důsledky **deficitů smyslového vnímání** mohou vyústit v přílišnou závislost na okolí

nebo vyvolat pocity osamělosti či izolace. Příčinou těchto deficitů může být např. nadměrný hluk, snížená citlivost na zvuk může vyvolat ztížené porozumění mluvené řeči, chronické zhoršení sluchu či zraku může vyvolat problémy emocí, vznik depresí, úzkostných stavů, podrážděnosti. Dalším projevem stárnutí jsou **změny v motorice**, které jsou způsobeny především snížením síly svalů a jejich pružností, čímž dochází ke zpomalení pohybového tempa, těžkopádnosti až nemotornosti. Stárnoucí člověk se stává snadno **psychicky unavitelným**, což ve spojení se sníženou smyslovou výkonností vede k ustrnutí zájmů. V souvislosti se **sníženými schopnostmi učení se, paměti a všímavosti** lze často u stárnoucích lidí sledovat nedostatek vůle pro další rozvíjení se, a také ubývající schopnost učit se. Důsledkem toho ztrácejí staří lidé duševní pružnost a často se stávají konzervativními a pohodlnými. Snížením schopností přijímat nové informace, všítit je do paměti a dále je zpracovávat dochází ke zhoršování novopaměti, které organismus kompenzuje zvýrazněním staropaměti, tzv. Ribotův zákon regrese (Baštecký, Kumbel, Vojtěchovský a kol., 1994, s. 77 - 78, 186).

Jako patologický projev období senia se může u jedinců projevit emocionální labilita, snížená schopnost jejich adaptability, projevy rostoucí egocentričnosti, hypochondrických projevů a stesků, snižující se schopnost soudnosti, poruchy paměti apod. (Hartl, Hartlová, 2000, s. 530).

Podle Zavázalové (2001) si každý z nás uvědomuje, že bude jednou starý, ale „*málokdo se na toto období připravuje předem. Touto problematikou se zabývá zvláštní oblast gerontologie – gerontogika (jako pedagogika pro dětský věk).*“ Někteří gerontologové navrhují používat termín **gerontopedagogika**, která je definovaná jako teorie výchovy a vzdělávání ke stáří (Zavázalová, 2001, s. 77).

Přírodní věda zabývající se problematikou stárnutí a stáří jednotlivce i obyvatelstva jako celku se nazývá **gerontologie**. Tato věda využívá poznatky a metody například z psychologie, biologie, lékařství, sociologie apod. Gerontologie „*vychází z biopsychosociální podstaty člověka a procesů stárnutí. Zkoumá zákonitosti, příčiny, mechanismy a projevy stárnutí a vypracovává vědecké podklady pro zdravé stárnutí a stáří a pro komplexní péči o staré občany. Rozsah problémů zahrnuje mj. biologické, lékařské, sociální a demografické aspekty procesu stárnutí a v posledních desetiletích*

i aspekty pedagogické, andragogické a speciálně pedagogické v podobě nově koncipované gerontopedagogiky“ (Mühlpachr ed., 2005, s. 10).

Podle Mühlpachra je obsahem gerontologie jako vědy gerontologie teoretická, gerontologie klinická a gerontologie sociální, která se zabývá vztahy mezi starými lidmi a společností. Sociální gerontologie má aspekt demografický, ekonomický, politický, sociologický, sociálně psychologický, sociálně lékařský, právní, etický, urbanistický aj.

„Stáří byla věnována v průběhu vývoje lidstva pozornost především filozofická, v neposlední řadě také lékařská. Gerontopedagogika jako nedílná součást gerontologie se vymezila jako subdisciplína teprve v nedávné době (konec 20. století), a tudíž historické počátky této subdisciplíny jsou identické s počátky gerontologie.“ Gerontologie je přírodní věda zabývající se problematikou stárnutí a stáří. Je vědou interdisciplinární. Mimo problematiku biologického stárnutí a stáří zahrnuje gerontologie také problematiku lékařskou, sociální, včetně demografických aspektů toho procesu, ale současně také aspekty pedagogické, andragogické a gerontopedagogické (Mühlpachr ed., 2005, s. 10).

Hlavními cíli gerontologie je předcházení předčasnému a patologickému stárnutí, spoluvytváření podmínek pro zdravé stárnutí a stáří, pokud možno prodloužení období plné soběstačnosti jedince až do pozdního věku, zlepšování kvality života seniorů (Zavázalová, 2001, s. 9).

V souvislosti s plynutím věku a nástupu stáří uvádí Komenský: *„všechno je dobré teprve tehdy, když je závěr dobrý“* (Komenský, 1948, s. 239).

1.3 Sociální specifika stáří

Díky zdravějšímu životnímu stylu mnohých jedinců a stále kvalitnější lékařské péči v současné době končí aktivní produktivní věk většina lidí ve výrazně lepší fyzické a psychické kondici než tomu bylo dříve. Je proto pochopitelné, že i po přechodu do starobního důchodu chtějí lidé nadále zůstat aktivní, udržovat a rozšiřovat společenské kontakty a věnovat se plně zájmům, na které dosud nezůstával čas.

Podle Mühlpachra a Bargela „*dramatický demografický vývoj, vrcholící v hospodářsky vyspělých státech na přelomu 20. a 21. století relativním i absolutním stárnutím populací, učinil ze stáří dlouhou realitu, která významně ovlivňuje kvalitu a vyznění života každého jedince i rozvoj společnosti. Stáří se svou problematikou překročilo rámec osobní a rodinné události a stalo se závažnou společenskou výzvou.*“ (Mühlpachr, Bargel, 2011, s. 10)

Stárnutí člověka a období odchodu do důchodu se zásadním způsobem odráží na jeho pozici sociálně psychologické a přináší výraznou změnu jeho sociálního statusu. Zařazením do kategorie důchodců, tedy lidí „třetího věku“, většinou jedinci postupně ztrácejí společenský vliv, společenské kontakty, zpravidla se výrazně mění jejich ekonomická situace. Oslabující kompenzační mechanismy v důsledcích involučních změn mohou zapříčinit mezigenerační konflikty a nepochopení. Tyto vlivy mohou u stárnoucích vyvolávat neklid, trvalé napětí, a mohou vést k psychické deprivaci, až těžkým a nebezpečným duševním traumatům (Kuric, 2001, s. 161).

V souvislosti s pojmem stáří se často dostáváme k pojmu *kvalita života*. Toto sousloví je používáno laickou veřejností, ale také pojmem používaným ve vědeckých pracích. V různých kulturách, životních obdobích a v různých prostředích dostává tento výraz jiný rozměr a je jinak chápán.

Pojem **kvalita života** je velmi relativní a subjektivní. Může se promítat v rovině materiální, duševní nebo duchovní. Kvalita života je souborem vlastností, které nelze měřit ani vyjádřit čísly (Payne, 2005, s. 229).

Mühlpachr (2009) považuje kvalitu života za kategorii naprosto subjektivní a individuální, která pro jednotlivce představuje různé věci v různém čase. Individuální proces stárnutí vede k rozdílné diferenciaci kvality života v období postproduktivního věku. Mimo faktorů jako např. věk, zdravotní stav a s nimi související celková výkonnost se do úrovně kvality života promítají i další znaky – pohlaví, životní úroveň, úroveň dosaženého vzdělání, rodinná situace, společenský a profesní status aj. Subjektivní vnímání kvality života seniorů ovlivňují také osobní životní aspirace a hodnotové orientace, zejména ty hodnoty, které jsou spojeny s kultivací osobnosti (Mühlpachr, 2009, s. 137 - 138).

Kvalitu života lze hodnotit z pohledu pojetí „objektivní dimenze kvality života“, kterou určují zejména materiální podmínky, sociální podmínky a zdravotní stav. Pojetí „subjektivní dimenze kvality života“ určuje všeobecná spokojenost se životem, míra naplnění života a prožívání životní pohody, přičemž toto hodnocení je emocionální a individuální. Jednou z oblastí, které pozitivně ovlivňují kvalitu života je také vzdělávání (Rabušic, Rabušicová, 2008, s. 169 - 170).

Zajímavými se jeví výsledky výzkumu na téma vnímání *kvality života*, který uvádí, že hodnocení kvality života je subjektivní, neměřitelné a relativistické a „*kvalita života závisí na přístupu k němu*“. U některých jedinců je vnímána z pohledu materiálních hodnot, jiní kvalitu života hodnotí z pohledu duševního nebo duchovního (Payne a kol., 2005, s. 217).

Kvalita života v období stáří závisí především na zdravotním stavu jedince a sociálních okolnostech, které jsou ovšem významně ovlivněny způsobem dosavadního života a zejména také vrozenými dispozicemi člověka. Odpovědnost za kvalitu života v období stáří nemají však jen konkrétní jedinci, ale celá společnost.

Ustanovení Charty základních práv EU z roku 2000 deklaruje uznání a respekt práva seniorů nejen na důstojný život, ale také na jejich nezávislost a účast na společenském a kulturním životě. Otázka kvality života seniorů je jedním z podstatných úkolů projektu Světové zdravotnické organizace (WHO) s názvem Zdraví pro 21. století. Z těchto mezinárodních dokumentů podle Šeráka „*je možné vyvodit následující hlavní priority opatření ve vztahu k seniorům*“:

- *zajištěnost (základní biologické životní potřeby)*
- *autonomie (zachování rozhodovacích kompetencí)*
- *participace (aktivní zapojení do společenských procesů)*
- *důstojnost (respekt společnosti, zajištěná kvalita života)*
- *seberealizace (saturace vlastních zájmů)*“ (Šerák, 2009, s. 187).

Zavázalová (2001) uvádí, že v důsledku prodloužení délky života člověk prožije v důchodovém věku přibližně čtvrtinu života, a tato etapa by měla být prožita plnohodnotně a kvalitně. Lidé v tomto období zpravidla provozují takové či podobné aktivity, které provozovali v předchozích obdobích života, přirozeně s ohledem

na aktuální zdravotní stav, psychiku a také možnosti. Člověk by se měl připravovat na období stáří po svém 40. roce, protože již ve středním věku často nastupují chronická onemocnění, mnohdy se začíná měnit psychika a může docházet k oslabení smyslových funkcí. Proto je potřeba se naučit **zdravě stárnout**, tedy zaměřit se na dodržování zdravého životního stylu a prevenci nemocí.

Pro většinu lidí středního věku je hlavním smyslem života práce, která je pro lidskou existenci sebenaplněním a seberealizací. Proto je odchod do důchodu často velkým psychickým traumatem, především pro muže. Při současné situaci na trhu práce jsou však možnosti zaměstnání pro důchodce minimální. Odchod do důchodu bývá lidmi často vnímán jako výrazná změna identity, ztráta smyslu života, ztráta profesních a lidských kontaktů a jako výrazná změna vlastní úlohy ve společnosti. Proto je nutné hledat a najít nové možnosti seberealizace a rozvíjet zájmy a plány, pro jejichž naplnění v předchozích letech nezbýval čas. K realizaci těchto aktivit seniorů je potřebná **motivace** a vytvoření si **programu pro volný čas**. Pro smysluplné a naplňující prožití stáří je nutné udržování a navázání nových kontaktů v rámci vlastní generace, ale i udržování mezigeneračních vazeb, využití komunikačních možností, společenských příležitostí, kulturních a sportovních vyžití, možností rekreace, dopravy apod. Využití těchto aktivit částečně podléhá finančním možnostem, vyřešeným a přijatelným bytovým podmínkám, stabilizovanému rodinnému zázemí, nelze opomenout ani vliv rozdílů města a vesnice. Všechny pozitivní sociální, psychické a fyzické aktivity přinášejí životu ve stáří naplnění, smysl a mnohdy nový rozměr (Zavázalová a kol., 2001, s. 78 - 79).

Stáří je z pohledu Krause (2008) etapou, jejíž hranice nelze věkem přesně vymezit. Životní události a změny, jako např. ztráta partnera, odchod do důchodu nebo narození vnoučat nepadají vždy do období stáří. Ve stáří však nastává úbytek sil a dochází ke snížení fyzické a psychické výkonnosti, mnohdy přibývají zdravotní problémy. Člověk v tomto období přehodnocuje svůj dosavadní život, organizuje život v jeho nové etapě, hledá nový přístup k sobě, ke svým blízkým i k celé společnosti. Důležité je najít a dát vlastnímu životu nový smysl, a to nejen v oblasti pracovní a rodinné, ale také zapojením se do nových společenských aktivit, například sebevzděláváním na univerzitách třetího věku (Kraus, 2008, s. 63).

Senioři podle Šeráka nejsou homogenní sociální skupinou a snahy o bližší charakteristiku seniorů vedou k nepřipustné generalizaci; přesto odborná literatura uvádí některé společné rysy pro tuto skupinu typické. Často jsou uváděny vlastnosti negativní, které obvykle zapříčiňují sociální exkluzi seniorů a jejich diskriminaci.

Podle Šeráka je to například:

- *„ohrožení chudobou*
- *nezaměstnatelnost*
- *zdravotní omezení*
- *obtížné zvládnání moderních technologií,*
- *sociální a prostorová orientace*
- *systémová segregace*
- *diskriminace, předsudky, ageismus (apriorní vyřazování starších lidí z různých aktivit)“ (Šerák, 2009, s. 184).*

Vláda České republiky svým Usnesením č. 8 z roku 2008 schválila **Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 - 2012** a uložila ministrům vybraných resortů jeho realizaci v rámci věcné působnosti podle jednotlivých vytyčených cílů a opatření. Tento program s názvem **Kvalita života ve stáří** zpracovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí. Přístup ke starším osobám a stárnutí populace vychází podle tohoto materiálu z principů **celoživotního přístupu** v oblasti zdraví, bydlení, hmotného zabezpečení, sociální participace, ale i vzdělávání, zaměstnatelnosti; *partnerství vlády a samosprávy* pro vytváření podmínek pro zdravé, aktivní a důstojné stáří ovlivněním kvality a dostupnosti bydlení, zdravotních a sociálních služeb, dopravy, bezpečnosti, sociálních, kulturních a volnočasových aktivit na republikové i komunální úrovni; *udržování mezigeneračních vztahů a soudržnosti* předáváním zkušeností, kulturních hodnot a solidaritou v celé společnosti, komunitách a rodinách; *zvláštní pozornost je věnovaná znevýhodněným a zranitelným skupinám*, mezi které patří lidé fyzicky či duševně nemocní, migranti, občané vystaveni rizikům sociálního vyloučení; *genderový přístup* zohledňující např. převažující počet žen v kategorii vyššího věku, ale také rozdílná rizika, potřeby a specifika žen a mužů v různých oblastech života; *odpovědnost jednotlivce a společnosti* za kvalitu života v období stáří, důstojné postavení starších občanů a aktivní přístup jejich zapojení se do společnosti; *snižování sociálních*

a geografických rozdílů usilováním o sociální spravedlnost, snižováním rozdílů v dostupnosti služeb a příležitostí, zaměření se na specifické problémy regionů a subregionů, zaměření pozornosti na rozdíly mezi městy a venkovem; *důstojnost* ve stáří zejména s ohledem na zajištění práva volby, možnosti spolurozhodování např. o způsobu a rozsahu poskytované péče a pomoci; *informovanost* umožňující znát potřeby, rizika, názory a potenciál starších lidí, umět na ně reagovat, mít zájem na realizaci opatření s ohledem na možný dopad na starší osoby (<http://www.mpsv.cz/cs/5045>).

Podle demografické prognózy nazvané *Projekce obyvatelstva v krajích a oblastech ČR do roku 2065*, kterou zpracoval Český statistický úřad, tvořil podle reálných definitivních údajů v roce 2009 podíl osob ve věku 65 a více let 14,82%. V roce 2035 má žít v České republice 25,85% osob starších 65 let, a v roce 2066 se počet občanů této věkové kategorie zvýší již na 34,76%. Tabulka zpracovaná Českým statistickým úřadem uvádí přehled zastoupení věkových skupin obyvatelstva 0 – 14 let, 15 – 64 let a 65 a více let v jednotlivých krajích České republiky v roce 2009, a také předpokládanou prognózu pro rok 2035 a rok 2066:

Tabulka č. 1: Zastoupení věkových skupin podle krajů v %

	0-14 let			15-64 let			65 a více let		
	2009*	2035	2066	2009*	2035	2066	2009*	2035	2066
Hlavní město Praha	12,2	10,3	10,8	72,0	62,0	51,2	15,8	27,8	38,0
Středočeský kraj	14,9	12,8	12,6	70,8	62,4	54,2	14,2	24,8	33,2
Jihočeský kraj	14,4	12,7	12,2	70,8	61,1	52,7	14,8	26,2	35,1
Plzeňský kraj	13,8	12,4	12,2	70,9	61,4	52,9	15,2	26,2	35,0
Karlovarský kraj	14,6	12,7	12,3	71,8	61,8	53,3	13,7	25,5	34,4
Ústecký kraj	15,2	13,6	13,2	71,5	62,5	54,7	13,3	24,0	32,2
Liberecký kraj	14,8	13,3	13,0	71,4	61,7	53,4	13,9	25,0	33,5
Královéhradecký kraj	14,3	12,9	12,7	70,0	60,7	52,6	15,7	26,4	34,7
Pardubický kraj	14,6	13,2	12,9	70,3	61,5	52,7	15,1	25,3	34,4
Vysočina	14,5	13,2	12,8	70,3	61,1	52,2	15,2	25,7	35,0
Jihomoravský kraj	13,8	12,7	12,7	70,6	61,2	52,7	15,5	26,1	34,6
Olomoucký kraj	14,1	12,6	12,2	70,7	61,2	52,3	15,1	26,2	35,5
Zlínský kraj	14,0	12,4	11,9	70,6	61,1	51,9	15,5	26,5	36,2
Moravskoslezský kraj	14,3	12,9	12,4	71,2	61,1	52,8	14,5	26,0	34,8

* reálné definitivní údaje

zdroj: <http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/4021-10> (28. 1. 2012)

Tyto údaje zřetelně ukazují početní převahu seniorů ve všech krajích ČR, a ta bude stále narůstat. Již ve 30. letech 21. století má dosahovat hodnoty 200 seniorů na 100 dětí; v předloženém horizontu demografického vývoje by index stáří mohl dosáhnout v roce

2066 hodnoty v rozmezí 245-354 seniorů na 100 dětí, a to podle rozložení jednotlivých krajů, přičemž nejvyšší by byl, jak lze obecně očekávat, v Hlavním městě Praha.

Nárůst podílu starších osob v populaci České republiky vyžaduje přizpůsobení služeb jejich potřebám a preferencím. Strategie společnosti reagující na fakt stárnutí populace by měla dokázat využít potenciálu starších občanů a měla by spoluvytvářet mezigeneračně soudržnou a věkově inkluzivní společnost.

Demografické stárnutí společnosti je často vnímáno jako negativní jev, a tato problematika je většinou vnímána jen z pohledu nutnosti důchodové reformy. Přístup ke starším lidem bývá zapříčiněn ageistickým přístupem zbytku populace a potenciál starých lidí bývá často přehlížen. Senioři však společnosti přinášejí mnoho pozitivního - díky prožitému nás mohou významně obohatit svými zkušenostmi, znalostmi, dovednostmi, životním nadhledem, životní moudrostí apod. Velká část společnosti si tyto hodnoty uvědomuje, a možná i proto Organizace spojených národů v roce 1991 vyhlásila 1. říjen Mezinárodním dnem seniorů.

Vytvoření podmínek pro vzdělání, uplatnění a aktivní život občanům je předpokladem pro možné zvýšení kvality života ve stáří. Dřívější model průběhu života dospělých s režimem vzdělání – zaměstnání – důchod, přestává v podmínkách naší současné společnosti platit. Společnost s neustále se zvyšujícím počtem stárnoucích osob si nemůže dovolit tyto osoby vylučovat z pracovního trhu, ale musí vytvořit možnosti a prostředí pro aktivní a soběstačný život seniorů (MPSV, 2008, s. 9-10).

2. Charakteristika procesu vzdělávání

2.1 Vzdělávání v obecné rovině

Vzdělávání (education) je složka kognitivní vybavenosti jedince, která je formována jednotlivými vzdělávacími procesy, při kterých dochází k osvojování si nových vědomostí, dovedností, postojů, hodnot a norem. Tento proces neprobíhá pouze během školního vzdělávání, ale také celoživotním učením a získáváním zkušeností (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 292).

Procesem vzdělávání v různých sférách života společnosti se (společně s výchovou) zabývá věda s názvem **pedagogika** (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 160).

Legislativně je proces vzdělávání v České republice upraven zákonem č. 561/2004 Sb., v platném znění (tzv. školský zákon), a zákonem o vysokých školách č. 111/1998, Sb., v platném znění (tzv. vysokoškolský zákon). Právo na vzdělání patří mezi základní práva zakotvená v Listině základních práv a svobod (zákon č. 2/1993, Sb.). Školský zákon legislativně zahrnuje soustavu předškolních, základních, středních škol (gymnázia, střední odborné školy a střední odborná učiliště), konzervatoře, vyšší odborné školy, základní umělecké školy a jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky. Soustavu vysokých škol a univerzit (veřejných, soukromých a státních) jako nejvyššího článku vzdělávací soustavy zahrnuje a legislativně upravuje vysokoškolský zákon.

Podle zveřejněných údajů Českého statistického úřadu zpracovaných na základě výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2011 bylo v České republice ke dni 26. 3. 2011 z celkového počtu 9 034 544 obyvatel České republiky: ve věku 15 a více let se základním vzděláním včetně vzdělání neukončeného 1 574 856 osob, se středním vzděláním včetně vyučení (bez maturity) 2 963 972 osob, s úplným středním vzděláním s maturitou a vyšším odborným vzděláním včetně nástavbového 2 794 996 osob, vysokoškolsky vzdělaných osob bylo 1 117 830, a 47 253 osob bez vzdělání.

Vývoj nejvyšší dosažené úrovně vzdělávání v České republice v posledních padesáti letech ukazují tyto údaje:

Tabulka č. 2: Obyvatelstvo ve věku 15 a více let podle nejvyššího ukončeného vzdělání a dat sčítání v letech 1961 - 2011

Datum sčítání	Obyvatelstvo ve věku 15+ více let	Z toho nejvyšší ukončené vzdělání:				
		základní vč. neukončeného	střední vč. vyučení (bez maturity)	úplné střední (s maturitou) a vyšší odborné	vysokoškolské	bez vzdělání
1.3.1961	7 142 962	5 743 688	546 852	642 825	156 412	24 478
1.12.1970	7 700 993	4 086 749	2 225 013	1 043 936	263 127	22 226
1.11.1980	7 879 912	3 511 734	2 566 916	1 337 881	393 524	20 061
3.3.1991	8 137 779	2 696 065	2 878 645	1 866 983	582 849	27 778
1.3.2001	8 575 198	1 975 109	3 255 400	2 431 171	762 459	37 932
26.3.2011	9 034 544	1 574 856	2 963 972	2 794 996	1 117 830	47 253

zdroj: <http://vdb.czso.cz> (18. 1. 2012)

Vzdělávání je významným faktorem ovlivňujícím kvalitu života a je zároveň jednou z priorit pro rozvoj společnosti. V dnešní společnosti již člověk nevystačí pouze se znalostmi, které si osvojil v průběhu svého studia v období mládí, a proto je potřeba se vzdělávat i v průběhu následujících období života. V takovém případě potom hovoříme o **celoživotním vzdělávání**. Vzdělávání dospělých má z celospolečenského hlediska stále vyšší hodnotu a prioritu. Vzdělání zásadním způsobem ovlivňuje možnost uplatnění se jedince ve společnosti, na trhu práce, mění jeho společenský status a osobní ekonomické možnosti. Vzdělaný pracovník je základem konkurenceschopné ekonomiky.

Strategie celoživotního učení ČR pro období let 2007 - 2013 vydaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy roku 2007 vymezuje pojem celoživotního učení, které „představuje zásadní koncepční změnu pojetí vzdělávání, jeho organizačního principu, kdy všechny možnosti učení – ať už v tradičních vzdělávacích institucích v rámci vzdělávacího systému či mimo ně – jsou chápány jako jediný propojený celek, který dovoluje rozmanité a časté přechody mezi vzděláváním a zaměstnáním a který umožňuje získávat stejné kvalifikace a kompetence různými cestami a kdykoli během života.“ Investice vložené do celoživotního učení jsou vnímány jako rozvojové investice

s nejvyšší prioritou, jejichž efekty jsou důležité především v dlouhodobém výhledu (<http://www.et2020.cz/dokumenty>, s. 5 - 7).

Celoživotní vzdělávání je celoživotním procesem, který zahrnuje:

formální vzdělávání uskutečňující se ve vzdělávacích institucích, zpravidla ve školách (státních, soukromých). Funkce, obsahy, cíle, organizační formy a způsoby hodnocení formálního vzdělávání vymezují právní předpisy. Toto vzdělávání zahrnuje základní vzdělání, střední vzdělávání (ukončené výučním listem nebo maturitní zkouškou), vyšší odborné vzdělání a vysokoškolské vzdělání, vedoucí k získání obecně uznávaných certifikátů a kvalifikací (vysvědčení, diplom apod.),

neformální vzdělávání probíhající mimo hlavní vzdělávací systémy a instituce, je zaměřeno na získání vědomostí, kompetencí a dovedností, které mohou zlepšit společenské a pracovní uplatnění jedince. Bývá poskytováno zaměstnavatelem, vzdělávacími institucemi, prostřednictvím různých organizací a občanských sdružení. Neformální vzdělávání zahrnuje organizované volnočasové aktivity dětí, mládeže a dospělých, kurzy (počítačové, jazykové, rekvalifikační aj.), školení, semináře, přednášky, soukromé lekce apod., zajišťované profesionály v oblasti vzdělávání,

informální učení, které je procesem získávání vědomostí a zkušeností, osvojováním si dovedností a kompetencí v každodenním životě, tedy v zaměstnání, v rodině, mezi vrstevníky, ve volném čase, při odpočinku. Zahrnuje mj. sebevzdělání za přispění médií (televizní a rozhlasové kurzy, dokumenty, internetové informační zdroje). Informální učení je neorganizované, nesystematické, institucionálně nekoordinované, je učením přirozeným, většinou nezáměrným (<http://www.et2020.cz/dokumenty>, s. 8).

Všechny tyto typy vzdělávání a učení utvářejí koncept celoživotního vzdělávání umožňujícího získání kvalifikací a kompetencí v různých oblastech, v různých obdobích života a dotvářejí osobnost jedince.

Celoživotní vzdělávání vytváří předpoklady pro další kultivaci jedince na základě jeho vlastních zájmů, dotváří jeho osobnost, hodnotovou orientaci a uspokojuje jeho vzdělávací potřeby (Rabušic, Rabušicová, 2008, s. 173).

Z pohledu ontogenetického vývoje jedince lze proces vzdělávání diferencovat následovně:

pedagogika se zabývá výchovou a vzděláváním **dětí a mládeže** (výraz je odvozen z řeckých slov *pais*, tj. chlapec, dítě, od toho genitiv *paidos*; plus *agógé*, v překladu znamenající vedení),

andragogika se zabývá výchovou a vzděláváním **dospělých** (odvozeno z řeckých slov *anér*, tj. muž, od toho genitiv *andrós*; plus *agógé*, tj. vedení),

geragogika se zabývá výchovou a vzděláváním **seniorů** (odvozeno z řeckých slov *geront*, tj. stařec, od toho genitiv *gerón*; plus *agógé*, tj. vedení) (Mühlpachr ed., 2005, s. 146).

Pedagogický slovník uvádí k jednotlivým pojmům tyto definice:

V odborném významu znamená **pedagogika** vědu a výzkum, které se zabývají „vzděláním a výchovou v nejrůznějších sférách života“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 160). Vzděláváním dospělých se jako samostatný vědní obor zabývá **andragogika**. Andragogika má mezioborový (interdisciplinární) charakter, své poznatky čerpá mj. z oborů psychologie a sociologie (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 17). Vědní obor pedagogiky zabývající se učením a vzděláváním seniorů má název **gerontagogika (gerontopedagogika)**, jeho cílem je zpřístupňování vzdělání bez ohledu na věk (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 68).

Psychologický slovník pojem **gerontopedagogika** vysvětluje jako pedagogickou disciplínu „zabývající se výchovou a vzděláváním ke stáří a ve stáří“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 179).

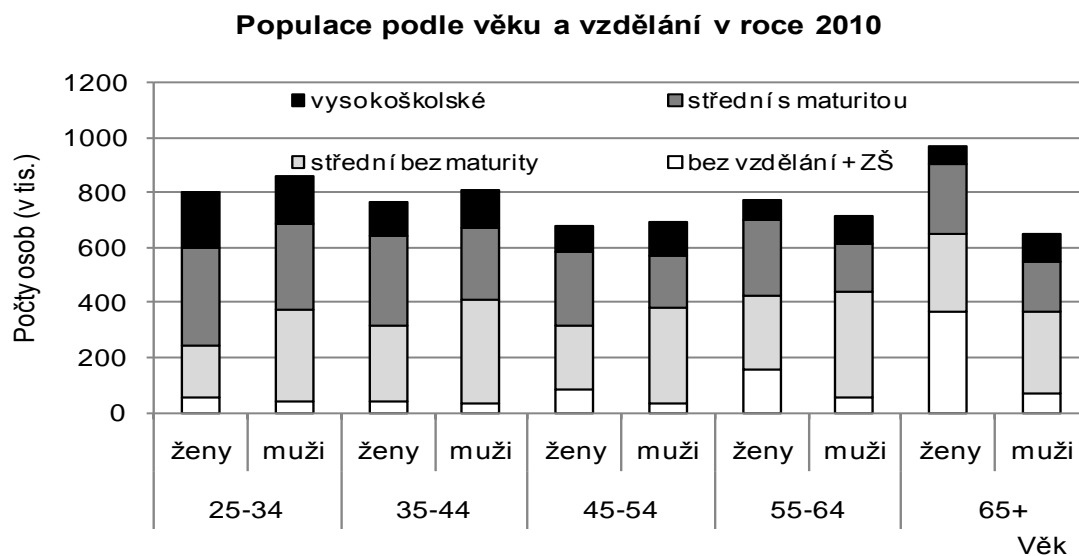
2.2 Úroveň vzdělání seniorů v populaci ČR

Podle již výše uvedené analýzy používané terminologie Čornaničovou jsou za seniory označováni lidé po dosažení 60. roku života. Při vycházení z tohoto faktu se tito lidé narodili v roce 1952 a dříve.

Na úroveň dosaženého vzdělání těchto dnešních seniorů České republiky má zajisté významný vliv politická, společenská, rodinná i osobní situace za druhé světové války, poválečného období, období socialismu, politická atmosféra období Pražského jara a následující období normalizace, vliv různých reforem, i zlomové období roku 1989 s nástupem demokracie a tržní ekonomiky. V těchto etapách života a vývoje naší republiky byli dnešní senioři žáky, studenty; zaměstnanci, ale také rodiči. Utvářely se a formovaly jejich názory, mnozí z nich byli také perzekuováni a nebylo jim z politických či náboženských důvodů umožněno studium. Na jejich možné vzdělávání měl často fatální vliv světonázor jejich rodičů, politická angažovanost, třídní původ apod. Ne každý měl motivaci, možnosti a podmínky v zaměstnání, aby si vzdělání doplnil v dospělosti ve večerních školách či při dálkovém studiu. Tyto a samozřejmě mnohé další faktory ovlivňují nejvyšší dosaženou úroveň vzdělání současných seniorů.

Nejnovější údaje o vzdělání populace podle věku osob Ženy a muži v letech 2011 uvádí graf Českého statistického úřadu, ze kterého je patrné rozvrstvení dosažené úrovně vzdělání mužů a žen nad 65 roků:

Graf č. 1:

zdroj: <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf> (28. 1. 2012)

Míra dosaženého vzdělání má bezesporu významný vliv na úroveň a kvalitu životního stylu. Pojem životní styl vyjadřuje „*individuální optimální uspořádání životních forem do harmonického celku. Životní styl je charakterizován jako komplex činností a s nimi*

spjatých postojů, norem, návyků, které mají trvalý ráz a jsou pro každého individuálně specifické – vystihují jeho osobnost“ (Kraus, 2008, s. 166 - 169).

Další údaje zveřejněné ČSÚ v dokumentu Ženy a muži v datech 2011 uvádí procentuální zastoupení nejvyšší dosažené úrovně vzdělání v domácnostech celkem a v domácnostech jednotlivců do 65 let v porovnání s domácnostmi jednotlivců věku nad 65 let. (Uváděné údaje jsou počítány za domácnosti, ne za jednotlivé osoby. Naopak domácnost jednotlivce tvoří pouze jedna osoba.) V roce 2010 bylo zjištěno přibližně 4150 tisíc domácností, z nichž domácnosti jednotlivců tvořily 23,5 % celkového počtu:

Tabulka č. 3: Domácnosti celkem a domácnosti jednotlivců podle vzdělání osob v čele (v %)

vzdělání osoby v čele	domácnosti celkem		z toho		v tom			
			domácnosti		domácnosti jednotlivců			
	ženy	muži	ženy	muži	méně než 65 let		více než 65 let	
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
základní vč. neukončeného	23,1	6,7	27,8	9,6	15,4	7,4	36,7	14,6
nižší střední, vyučení	31,2	46,2	30,0	40,3	28,3	40,9	31,2	38,9
úplně střední, nádstavbové, pomaturitní	33,7	30,6	31,2	31,6	38,8	32,7	25,8	29,1
vyšší odborné, bakalářské	1,8	2,3	1,6	3,0	2,8	4,0	0,7	0,8
vysokoškolské a doktorské	10,2	14,2	9,4	15,4	14,7	14,9	5,6	16,6

zdroj: <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf> (9. 2. 2012)

Z uvedených údajů je zřetelný nárůst počtu žen a mužů mladších 65 let v domácnosti jednotlivců od úrovně dosaženého středoškolského a vyššího vzdělání, s výjimkou mužů nad 65 let, kteří převažují v kategorii vzdělání vysokoškolského a doktorského. Mladší generace průběžně dosahuje vyšší úrovně vzdělání než je tomu u nynějších seniorů (<http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf>).

2.3 Význam dalšího vzdělávání seniorů

Důsledkem stárnutí společnosti zapříčiněné rozvojem zdravotnictví a zlepšením životních podmínek je vytvoření početné generace seniorů. Jedním z vnějších činitelů

ovlivňujících kvalitu života seniorů jsou nabídky možnosti jejich dalšího vzdělávání. Nabídkou těchto aktivit se seniorům dostává příležitost pro naplnění potřeb jejich seberealizace a mnohdy i sebetranscendence ve smyslu Maslowovy pyramidy hierarchie lidských potřeb. Hierarchie hodnot seniorů velmi úzce souvisí s jejich individuální životní cestou a celoživotní výchovou. Naopak společenské hodnoty a hodnoty, které jsou součástí společenského vědomí, jsou současně odrazem kultury společnosti (Čornaničová, 2007, s. 20).

Podle Mühlpachra výzkumy potvrzují fakt, že *„vzdělávací aktivity v postproduktivním věku přispívají k pocitu důstojnosti a životního uspokojení, k začlenění do společnosti i k fyzickému a duševnímu zdraví. Mohou také zlepšit orientaci v nových životních situacích i schopnost samostatně se rozhodovat“* (Mühlpachr, 2009, s. 12).

Vzdělávání seniorů Čornaničová považuje za způsob určité facilitace kvality života v období senia. Cílem tohoto vzdělávání je optimální a také smysluplné využití volného času v období stáří. Vzdělávání současně vychovává k aktivitě a k uplatnění potenciálu a tvořivých schopností člověka vyššího věku (Čornaničová, 2007, s. 5).

Zájmové vzdělávání, kterým je také vzdělávání seniorů, má podle Šeráka charakteristiku, kterou je *„zájem, volný čas, dobrovolnost, svoboda výběru, místní příslušnost, uspokojení potřeb, pestrost obsahu, neutilitárnost, otevřenost, aktivita“* (Šerák, 2009, s. 52).

Vzdělávací aktivity představují jednu z možností uspokojit vzdělávací, tvořivé a zájmové kulturní potřeby, aktivizují, stimulují a dále udržují vývojový lidský potenciál v seniorském věku, mohou požadovaným směrem korigovat změny osobnosti jedince, ovlivňují individuální charakter osobnosti, postoje, hodnotové orientace a posilují vzorce chování, obohacují život seniorů a jsou zdrojem životního optimismu. Vzdělávací aktivity přinášejí nové informace, přispívají k novému uspořádání vlastního života, umožňují aktivně ovlivnit zažité vzorce chování jedince a mohou ulehčit adaptaci na změnu způsobu života v seniu (Čornaničová, 2007, s. 17 - 18).

Vzdělávání seniorů není však jen naplněním volného času a možností rozšíření znalostí a vědomostí v zájmovém oboru. Proces toho způsobu vzdělávání představuje aktivní a cílevědomý přístup k vlastnímu životu a existenci motivace člověka. Je viditelným

znakem, že člověk je ochotný a chce sám na sobě i dále pracovat, je naplněním kulturně vzdělávacích potřeb a projevem životního optimismu. Účast na zdělávání přináší pocit uspokojení, a přispívá k udržování sociálních kontaktů.

Podle Šeráka má vzdělávání seniorů mnoho společných znaků se vzděláváním zájmovým, a to jeho dobrovolností, orientací na volný čas, saturací individuálních potřeb (většinou neutilitárních). Současně se ale některými svými typickými vlastnostmi (cíle a motivy) liší, především výlučným zaměřením na osoby postproduktivního věku. Díky postupnému stárnutí populace a úbytku ekonomicky aktivních osob je pro společnost již nyní nezbytné do pracovní sféry integrovat také seniory, např. postupným zvyšováním věku pro odchod do důchodu nebo jejich zaměstnáváním na zkrácený úvazek. Takto ekonomicky aktivní senioři si budou nuceni průběžně doplňovat odborné znalosti a získávat znalosti nové (Šerák, 2009, s. 183).

Pro dostupnost dalšího vzdělávání seniorů jsou limitující faktory socioekonomické, faktory demografické a regionální.

Nejčastěji uváděnými důvody, proč se neúčastnit dalšího vzdělávání dospělých, bývá podle Šeráka většinou:

- *„nedostatek volného času*
- *negativní zkušenost ze škol,*
- *nedostatek peněz*
- *nedostatek sebedůvěry*
- *nutnost starat se o potomky*
- *málo příležitostí ke vzdělávání*
- *jeho nepotřebnost*
- *špatná dostupnost vzdělávacích možností*
- *nevhodný čas kurzů“* (Šerák, 2009, s. 18).

Vzdělávací aktivity jsou pro seniory možností nalezení nové životní perspektivy. Jsou životní pomocí v tom smyslu, že mimo nových informací a vědění představují novou životní orientaci zaměřenou na rozvoj a osobní růst v období života, které bylo v minulosti považováno za deficitní. (Mühlpachr, 2009, s. 130).

Vzdělávání v postproduktivním věku má funkci:

- **preventivní**, která je naplňována takovými opatřeními, která pozitivně ovlivňují průběh stárnutí a stáří
- **anticipační**, která přispívá ke kladné připravenosti a přijmutí změn způsobu života, ke kterým dochází především ve spojitosti s odchodem do důchodu
- **rehabilitační**, která se pojí s udržováním a znovuobnovováním fyzických a duševních sil a také s přípravou činností pro další bytí
- **posilovací**, přispívající k rozvoji zájmů, schopností a dovedností, k podpoře aktivity a ke kultivaci zájmů a potřeb jedinců postproduktivního věku. Charakterem způsobu působení lze tuto funkci označit jako *stimulační*, eventuálně *kultivační* (Mühlpachr, 2009, s. 138).

2.4 Motivace seniorů pro vzdělávání

Pojem **motivace** vychází z latinského výrazu *movere* znamenajícího v překladu hýbat se, pohybovat se.

Motivace je procesem; procesem aktivním a tvořivým, který mobilizuje vnitřní síly, usměrňuje jednání a chování jedince k dosažení konkrétních cílů. Důsledkem motivace je určité chování, kterému dává právě motivace určitý směr, energii, intenzitu, délku trvání, a cílem tohoto chování je uspokojení určité potřeby.

Motivace je výsledkem jak **vnějších podnětů**, které člověka stimulují, tak i **vnitřních podnětů**, kterými může být pohnutka spojená s naplněním určitých potřeb (fyziologických, potřeby bezpečí, jistoty, lásky, uznání, sounáležitosti, seberealizace, úcty) nebo také pudů, zájmů, zálib, sklonů, určitých hodnot a ideálů, návyků či cílů.

„*Motivace představuje energii, která vede lidské jednání k určitému cíli*“ (Rabušic, Rabušicová, 2008, s. 98).

V populaci seniorů existují velké rozdíly v přístupu k životním hodnotám, v jejich psychických schopnostech, kognitivních schopnostech, v přístupu ke vzdělání, v dosažené úrovni vzdělání a vědomostí, ale také v intelektuálních návycích, zájmech

a potřebách. Motivační síla je příčinou hledání smyslu, životních priorit, je výsledkem rozpoznání hodnot a pokusu o jejich realizaci. Vnitřní motivace pro vzdělávání vychází z postoje samotného jedince, který ve vzdělávací aktivitě nalézá vlastní potěšení, pocit seberealizace a sebenaplnění.

Mezi faktory významně ovlivňující zaměření se na cílové skupiny seniorů pro vzdělávání patří *„zájmy a záliby, motivace realizovat své vzdělávací potřeby a zájmy, dosažené vzdělání, sociální prostředí, tvořivost, pracovní nároky už v pracovní fázi života, společenská angažovanost, zdravotní stav, zvládnutí přechodu do důchodu, hledání nových úloh a životního programu, vyrovnání se s krizemi omezeními stáří, a úroveň získaných specifických kompetencí a potenciálu“* (Čornaničová, 2007, s. 42).

Vzdělavatelnost seniorů ovlivňují vnitřní podmínky, mezi které patří například úroveň dosavadních vědomostí, úroveň kognitivních funkcí (schopnost pozornosti, vnímání, myšlení a paměti, umění učit se), motivace, zdravotní stav, ale také vnější podmínky, mezi které patří přístup ke vzdělání (vzdálenost, možnosti dopravy, finanční náročnost, rodinné zázemí), společenské normy, kultura a tradice (Čornaničová, 2007, s. 77).

Častou motivací ke vzdělávání je pro seniory potřeba „držet krok s dobou“, potřeba udržení sociálních kontaktů a také potřeba vlastní seberealizace. Motivace je základním předpokladem pro učení, které je aktivním a tvořivým procesem rozšiřujícím spektrum vědomostí, dovedností a návyků, ale také způsobů chování. Schopnost učení se souvisí s myšlením, inteligencí jedince, jeho vůlí a pozorností. Rozdíly ve schopnosti učit se souvisí s věkem, psychikou, studijními návyky, schopností soustředit se a s vlastností osobnosti. Motivací pro studium v seniorském věku může být ale také vzdor proti proudu času či jakýsi obranný postoj vůči stárnutí.

Jan Amos Komenský považuje univerzálnost vzdělání za nutnost. *„Ale snad někdo řekne: Marné jsou tak vysoké touhy, patří-li mezi nemožnosti to, po čem lidé touží. Uznávám: patří-li mezi nemožnosti; ale popírám tu nemožnost... Mezi prostředky, jimiž lze přivést člověka k jeho cílům, je člověk sám“* (Komenský, 1948, s. 31).

3. Vzdělávání seniorů v ČR

3.1 Historický exkurz vzdělávání dospělých

V rámci kapitoly Zájmové vzdělávání dospělých uvádí Šerák obsáhlý přehled historického kontextu zájmového vzdělávání v České republice.

Zájmové a občanské vzdělávání je obsahově i ideově nejstarší formou vzdělávání dospělých. Vývoj „lidovýchovy“ a osvětové soustavy je vývojem mnoha spolků, jednot a sdružení. Osvětové aktivity začaly vznikat již v době osvícenství prostřednictvím popularizace vědy, známých encyklopedií, organizováním veřejných přednášek, dále potom v období Českého národního obrození, kdy se díky aktivitám národních intelektuálů stalo lidové vzdělávání širokých vrstev občanů znakem pokroku. V 19. století byl např. založen pěvecký spolek Hlahol (původně mužský, později i ženský), ženský spolek Americký klub dam, osvětová organizace Matice česká, byly zakládány lidové knihovny a tělovýchovné spolky (např. Sokol, Orel...). Při pražské univerzitě vznikl *Výbor pro pořádání lidových přednášek*, některé politické strany zakládaly vzdělávací ústředí (např. Dělnická akademie, Ústřední škola dělnická aj.).

Po vzniku první republiky a souvisejícím novým státním a politickým uspořádáním byly zřetelné výrazné rozdíly vzdělanosti v různých regionech. Z důvodu nutného rozvoje a konkurenceschopnosti hospodářství došlo ze strany vedení státu k nutné podpoře vznikajícího systému lidové výchovy. Na základě zákona z roku 1919 *o organizaci lidových kursů občanské výchovy* se uskutečňovaly bezplatné kurzy, jejichž cílem bylo šíření informací o systému řízení a fungování státu, o občanských právech a povinnostech, historickém vývoji Československa, významu demokracie apod. Později byly cíle těchto kurzů rozšířeny o zprostředkování informací a poznatků z oblasti vědy, práva, filozofie, historie, etiky, národního hospodářství apod. V systému lidovýchovy měly zvláštní postavení tzv. *lidové školy* a *vyšší lidové školy*, které formou většinou bezplatných a večerních kurzů nabízely všeobecné a odborné vzdělání. Díky následkům hospodářské krize v letech 1929, souvisejícím nedostatkem veřejných financí a vysoké nezaměstnanosti došlo k výraznému snížení dotací na lidovýchovu, a dále byly podporovány především kurzy pro nezaměstnané.

K dalšímu rozvoji a podpoře lidové výchovy došlo až v letech po druhé světové válce. Pod záštitou národních výborů byla budována osvětová zařízení a soustavy veřejných knihoven. Svoji činnost znovu obnovily některé instituce, jako např. Dělnická akademie, Socialistická akademie, tělovýchovné jednoty Orel, Sokol a Skaut. Nově vytyčeným cílem osvětové činnosti státu bylo odstranění negramotnosti obyvatel a doplnění základního vzdělání.

Dalším zlomovým obdobím vývoje lidového vzdělávání v naší republice byly únorové události roku 1948 a nástup komunistického vedení státu, kdy třídní hledisko a politická angažovanost výrazně převážily nad úroveň dosaženého vzdělání a praxí a způsobily tak kritický nedostatek vzdělaných a kvalifikovaných pracovníků. Mimoškolní zvyšování vzdělanosti se zaměřilo na agitační činnost a dále na vědecky zaměřenou osvětovou propagaci. V 50. letech 20. století byly zakládány *osvětové besedy* s klubovkami pro zájmové kroužky, knihovny, a *osvětové domy*, které v okresních a krajských městech sloužily jako metodická, poradenská a školicí střediska pro osvětové pracovníky. V této době byla významně podporována zájmová umělecká činnost. V 80. letech byl systém kulturně osvětové činnosti poměrně dobře organizován, avšak nedostatečné finanční a technické zázemí spolu s nedostatečnou kvalifikací lektorů a zaostalost edukačních metod způsobily nízkou produktivitu, efektivitu a flexibilitu těchto forem vzdělávání. Na zájmovém vzdělávání se významně podílela odborová organizace ROH, která se mimo aktivit vedoucích ke zvyšování odborné kvalifikace zaměstnanců zaměřovala také na vzdělávání kulturní, sportovní, uměleckou tvořivost apod., pořádala besedy s umělci, spisovateli, spolupracovala mj. s organizacemi ČSTV, SSM, organizovala a zaštiťovala činnost různých kroužků, a to například v oblasti amatérských divadel, zpěvu a tance, v oblasti výtvarnictví, modelářství, fotografie a filmů, lidových tradic a folkloru, uměleckých řemesel apod.

Po politických změnách v období po roce 1989 nastaly výrazné změny také v oblasti zájmového vzdělávání dospělých. Zborcení centrálně řízeného systému nahradilo tržní prostředí. Mnohé vzdělávací organizace zanikly či se přetransformovaly, mnoho nových organizací vzniklo. Živelné zakládání vzdělávacích institucí se mnohdy odráželo v nízké kvalitě vzdělávání, jejíž příčiny byly v nedostatku kvalifikovaných pracovníků.

V současné době je vzdělávání dospělých v České republice umožněno v širokém spektru zájmových oblastí a oborů. Zřizovateli této formy vzdělávání je stát, kraje a obce, různá občanská sdružení, nadace, církve, náboženské společnosti či soukromé subjekty. Organizacemi, které poskytují edukační aktivity, jsou různé typy škol a školských institucí, neziskové organizace (rozpočtové, příspěvkové, odbory, politické strany...), komerční vzdělávací instituce, firmy apod. (Šerák, 2009, 83 – 96).

Vzdělávání dospělých lze chápat jako lidské právo. Je to způsob, jak přetvářet jednotlivce a celou společnost. Potřeba celoživotního vzdělávání se zvyšuje s rozvojem vědních oborů a technologií, nutností zvládnutí alespoň základní počítačové gramotnosti a zvyšujícími se požadavky na znalost cizích jazyků, které podmiňují zapojení se do pracovního života a také do společnosti. Významným faktorem pro vznik a rozvoj programů celoživotního vzdělávání jsou také společenské potřeby v návaznosti s poptávkou na trhu práce. Nutnost průběžného doplňování si znalostí a vědomostí je také jedním z důsledků globalizace společnosti.

Podle Vaňurové a Mühlpachra (2005) roste důležitost celoživotního vzdělávání v dospělosti *„s množstvím nových poznatků ve všech vědních oborech, na které lidé musí reagovat... Vzdělání a informace jsou součástí programů vlád, politických skupin i občanských sdružení, zároveň jsou ale zbožím, které je možné prodávat konkrétním lidem“* (Vaňurová, Mühlpachr, 2005, s. 36 - 37).

V sedmdesátých letech 20. století začaly vznikat z důvodu celospolečenských potřeb zcela spontánně vzdělávací nabídky speciálně pro seniory. O vznik institucí a těchto vzdělávacích programů se zasloužili především odborníci z mimopedagogické oblasti. Vzdělávání seniorů se tak stalo novým fenoménem výchovně vzdělávací praxe. V současné době je vzdělávání seniorů významnou oblastí programu celoživotního vzdělávání v rozvinutých zemích (Mühlpachr ed., 2005, s. 140).

Realizace programů vzdělávání seniorů reflektuje plnění některých aktuálních úkolů sociální pedagogiky: přispívá k řešení generačního problému globální společnost a díky svým nabídkám na hodnotné využívání volného času a podpoře sociální kreativity podporuje utváření zdravého životního stylu jedinců. Současně lze těmito aktivitami přispět seniorům při hledání jejich vlastní identity a „vnitřního zakotvení“ (Kraus, 2008, s. 49 - 50).

3.2 Vzdělávání seniorů na českých vysokých školách

Vysoké školy jsou podle preambule zákona o vysokých školách nejvyšším článkem vzdělávací soustavy a jsou také vrcholným centrem vzdělanosti, nezávislého poznání a tvůrčí činnosti. Mají klíčovou roli nejen na vědeckém a ekonomickém rozvoji společnosti, ale také na kulturním a sociálním rozvoji společnosti např. tím, že „*uchovávají a rozhojňují dosažené poznání*“, ale také „*poskytují další formy vzdělávání a umožňují získávat, rozšiřovat, prohlubovat nebo obnovovat znalosti v různých oblastech poznání a kultury a podílejí se tak na celoživotním vzdělávání.*“ Vysoké školy mohou v rámci své vzdělávací činnosti poskytovat programy celoživotního vzdělávání (CŽV), které mohou být zaměřené na zájmové vzdělávání. Účastníci tohoto vzdělávání nejsou studenty ve smyslu zákona o vysokých školách; o absolvování studia vydá vysoká škola účastníkům osvědčení.

Jednou z forem programů CŽV jsou tzv. *univerzity třetího věku*, které jsou určeny osobám, které již dosáhly důchodového věku a mají ukončené minimálně středoškolské vzdělání s maturitou.

Realizace myšlenky této formy vzdělávání seniorů se historicky váže k roku 1973, kdy byla pro seniory zorganizována jako specializovaná vzdělávací aktivita první „**univerzita třetího věku**“ na francouzské Univerzitě společenských věd v Toulouse. Jejím zakladatelem byl Pierre Vellase, profesor práv a ekonomických věd, který chtěl touto vzdělávací formou nabídnout seniorům takový program činností, který by odpovídal jejich potřebám, podmínkám a aspiracím (Mühlpachr, 2009, s. 139).

Tato událost se stala impulzem pro vytváření a realizaci podobných nabídek aktivit v mnoha dalších zemích Evropy. V následujících letech pod označením **univerzita třetího věku** vznikaly rozmanité vzdělávací nabídky pro seniory jako typ zájmového vzdělávání, které se uskutečňuje na vysokých školách nebo ve spolupráci s nimi (Mühlpachr ed., 2005, s. 141).

Ve zmíněném období, tedy v 70. letech 20. století, začaly vznikat výchovně-vzdělávací programy a instituce zaměřené pro seniory také v České republice. Stalo se tak mj. v důsledku změny postoje k prožívání důchodového věku ve společnosti, který byl

v té době obecně vnímán jako pasivnější část života, protože přístupem většiny společnosti byli důchodci z většiny oblastí života vyloučeni.

V 80. letech 20. století vznikaly v České republice speciálně pro seniory vzdělávací programy organizované Klubem aktivního stáří a Československým červeným křížem, které se staly mj. i zakladateli **akademie třetího věku**. A právě z těchto *akademií* postupem času vznikly **univerzity třetího věku** na veřejných vysokých školách. V této době již univerzity třetího věku fungovaly na jednotlivých vysokých školách samostatně a neexistovala organizace či sdružení, které by se problematikou těchto univerzit zabývaly. V roce 1993 byla proto založena nevýdělečná zájmová organizace s názvem **Asociace Univerzit Třetího Věku (AU3V)**, mezi jejíž hlavní úkoly patří zabezpečení vzájemné informovanosti svých členů, udržování a rozvíjení mezinárodní spolupráce s evropskými organizacemi, zakládání nových univerzit třetího věku na vysokých školách, organizování pracovních seminářů pro aktivní členy AU3V, zprostředkování vzájemné informovanosti, předávání si zkušeností a poznatků, propagace univerzit třetího věku v médiích. V současné době AU3V sdružuje 34 aktivních členů (veřejných vysokých škol, eventuálně fakult). Cílem AU3V plynoucím ze závěru zasedání valné hromady z roku 2011 je zajištění institucionální podpory aktivit U3V pro následující období v rámci rozpočtu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a rozvíjení mezinárodních kontaktů. AU3V klade velký důraz na iniciování dalších aktivit veřejných vysokých škol v oblasti vzdělávání seniorů, které představuje velmi potřebnou a ze společenského hlediska vysoce prospěšnou činnost (Adamec, Kryštof, 2011, s. 22 - 28).

V České republice byla založena první univerzita třetího věku v roce 1986 na Univerzitě Palackého v Olomouci, další potom v roce 1987 na Univerzitě Karlově v Praze. V následujících letech se univerzity třetího věku rozšířily téměř do všech měst, ve kterých univerzity a vysoké školy sídlí (Adamec, Kryštof, 2011, s. 64, s. 72).

3.3 Funkce vzdělávání U3V

Univerzity třetího věku jsou jednou z možností a prostředkem realizace práva na vzdělávání v období seniorského věku. Jako specifická součást konceptu

celoživotního vzdělávání poskytují vzdělání na vysokoškolské úrovni, čímž se odlišují od ostatních forem osvětových a vzdělávacích činností zaměřených na seniory. Tato forma vzdělávání má charakter výhradně osobnostního rozvoje, není tedy součástí profesní přípravy ani nezakládá nárok na profesní uplatnění. Mimo primárního cíle zlepšení kvality života seniorů a jejich vzdělávání mají tyto *univerzity* za cíl:

- umožnit předání informací o nových vědeckých poznatcích
- prohloubit sebezpoznání
- pomoci seniorům získat potřebný nadhled, ulehčit jejich orientaci, a také přizpůsobování se ve složitém a rychle se měnícím prostředí.

V kontextu těchto cílů se v poslední době klade důraz také na sociálně psychologické aspekty této formy vzdělávání. *Univerzity* jsou příležitostí pro setkávání jedinců různých generací, prostředím umožňujícím výměnu informací a zkušeností, jejich vzdělávací aktivity jsou významným faktorem pro udržení kvality života v období postproduktivního věku. Vzdělávání v tomto období života přispívá k mobilizaci a aktivizaci kognitivních a intelektuálních funkcí, upevňování duševního i fyzického zdraví, posilování sebedůvěry i ke zvyšování životní spokojenosti (Mühlpachr, 2009, s. 140 - 141).

Univerzity třetího věku vyjadřují nové pojetí postoje k životu v období senia a jsou symbolem cílevědomého, moderního, aktivního a informovaného přístupu k vlastnímu životu seniorů. Toto vzdělávání poskytuje možnost nového poznání a vytváření si nových aktivit, zájmů, kontaktů a dalšího rozvoje kvality života seniorů, nebo alespoň jejího udržení (Mühlpachr ed., 2005, s. 141).

Univerzita třetího věku (přeloženo z anglického sousloví „*university of the third age U3A*“), s českou zkratkou **U3V**, zajišťuje *“cyklus přednášek pořádaných některou univerzitou pro osoby v důchodovém věku; má motivační a celkově stimulační vliv na účastníky, probíhá u nich posun k pozitivním hodnotám, cítí se mladší než jejich současníci a cítí se lépe zdravotně, i když objektivně k tomu často nejsou důvody“* (Hartl, Hartlová, 2000, s. 655).

U3V umožňují posluchačům seznámení s novými poznatky, zkušenostmi a teoriemi, poskytují kvalitní naplnění volného času a přispívají k mezigeneračnímu dialogu.

4. Analýza U3V na českých vysokých školách

V současné době se uskutečňují vzdělávací programy U3V na těchto vysokých školách (jednotlivé VŠ jsou uvedeny v pořadí podle abecedy):

Česká zemědělská univerzita v Praze

Vzdělávání seniorů na této univerzitě bylo zahájeno v akademickém roce 1990/1991. Programy U3V kopírují odborné zaměření jednotlivých fakult. Fakulta lesnická a dřevařská aktuálně nabízí seniorům programy *Stromy okolo nás* a *Myslivost není jen lov*, Fakulta agrobiologie, přírodních a potravinových zdrojů kurz *Naše zahrada*, Technická fakulta *Aktivní život seniorů*, Provozně-ekonomická fakulta má několik kurzů zaměřených na počítačovou gramotnost, jsou to např. kurzy s názvy *Základy ovládnání PC*, *Microsoft Office a Internet – základy a pokračování*, z pohledu možnosti praktického využití velmi atraktivní kurz *Multimediální využití ICT - Digitální fotografie*, *GPS a Tvorba www stránek – základy a pokračování* a některé jazykové kurzy (v současné době angličtiny a němčiny). Z vlastní myšlenky fakulty byla v roce 2008 založena *Virtuální univerzita třetího věku* (VU3V) s konzultačními středisky v Praze, Klatovech a Mirošově. VU3V je postavena na možnostech využívání moderních komunikačních technologií a internetu, konkrétně e-learningu. Je určena především pro ty z účastníků, kteří se nemohou účastnit prezenční formy studia v sídle vysoké školy (například z důvodů finančních, zdravotních, časových nebo velké vzdálenosti). Institut vzdělávání a poradenství nabízí kurz *Život na přelomu tisíciletí*, Institut tropů a subtropů *Tropická překvapení* (Adamec, Kryštof, 2011, s. 30- 32), (<http://u3v.czu.cz/?r=3118>).

České vysoké učení technické v Praze

České vysoké učení technické organizuje kurzy U3V na všech svých osmi fakultách a ve čtyřech ústavech. První kurz U3V byl na ČVUT otevřen na Fakultě

elektrotechnické v akademickém roce 1998/1999. Z celkového počtu 35 účastníků bylo 30% mužů a 70% žen s průměrným věkem 66 let (Adamec, Kryštof, 2011, s. 33).

V současné době nabízí Fakulta strojní vzdělávací programy s názvy *Počítačové kurzy pro U3V* a *Technické obory pro U3V*, Fakulta biomedicínského inženýrství *Biotechnologie – známé a neznámé mikroorganismy*, Masarykův ústav vyšších studií *Jazykové kurzy pro seniory* s výukou němčiny a angličtiny, Fakulta informačních technologií *MS Windows pro zvědavé*, Fakulta stavební kurz *Co jste ještě asi neslyšeli o betonu*, Fakulta elektrotechnická *Úvod do programování – JAVA, Úprava fotografií – program GIMP a PHOTOSHOP, Nebojte se počítačů* pro začátečníky, mírně pokročilé a pokročilé, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská má v nabídce kurzy *Fyzika přátelsky* a *Počítače pro starší a pokročilé*. Ústav technické a experimentální fyziky ČVUT nabízí kurz *Zákony mikrosvětla* a Ústav tělesné výchovy a sportu *Sport seniorů – skupiny pilates, turistika, bosu* (<http://u3v.cvut.cz>).

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích U3V otevřela v roce 1992 první zdravotně sociální program s názvem *Péče o člověka a jeho zdraví*. Současnou základní nabídku U3V tvoří studijní obory *Člověk ve zdraví, nemoci a tísní, Člověk jako součást přírody, Člověk v přírodě a společnosti, Péče o duchovní rozměr člověka, Křesťanská reflexe* a navazující vzdělávací programy *Kvalita života a Evropské ženy v pozdějším věku*. Na sociální psychologii jsou zaměřené programy *Komunikace jako základ kultury, Konflikty v interpersonálních vztazích, Inspiromat asertivity*, z oblasti historie jsou kurzy *Z historie Českých Budějovic, Tradice a zvyky, zvláště jihočeské*, z oblasti přírodovědy vychází program *Šumava známá a neznámá*. Další kurzy jsou zaměřeny na výtvarnou výchovu, pohybovou výchovu a ICT. V akademickém roce 2010/2011 poskytla Jihočeská univerzita vzdělávání ve 35 programech U3V 1 141 účastníkům. (Adamec, Kryštof, 2011, s. 37 - 39).

Masarykova univerzita se sídlem v Brně

První cyklus U3V na Masarykově univerzitě byl zahájen v roce 1990 se 130 účastníky. Přednášky byly zaměřeny na oblast medicíny, přírodních věd, psychologie, sociologie, filozofie, bohemistiky, religionistiky, historie a umění. Masarykova univerzita má devět fakult a všechny se zapojují do přípravy vzdělávacích programů U3V. Strukturu vzdělávací nabídky U3V v současné době tvoří:

- **základní kurzy**, jejichž témata tvoří základní okruhy *Člověk a zdraví, Člověk a příroda, Člověk a umění, Člověk a společnost*
- navazující **nástavbové kurzy**, jejichž cílem je poskytnutí dalších informací umožňujících praktické využívání vědomostí získaných v základním kurzu
- **kurzy pro absolventy U3V** jejichž programy vycházejí ze směrů humánních, zdravotních, přírodovědných a společenských
- **krátkodobé kurzy** zaměřené na jazykové vzdělávání, informační technologie, zdraví a pohybové aktivity, ostatní tematicky zaměřené kurzy a exkurze
- **mimořádné přednášky** významných osobností k tématům vysoce společensky a odborně aktuální

Pro účastníky 1. ročníku U3V budou v akademickém roce 2012/2013 otevřeny kurzy s názvem *Základní kurz Univerzity třetího věku, Spirituální dimenze člověka – Živá teologie, Dějiny umění a Prevence kriminality* (Adamec, Kryštof, 2011, s. 40 - 44), (<http://www.u3v.muni.cz>).

Mendelova univerzita v Brně

Vznik U3V na Mendlově univerzitě v Brně v roce 2003 souvisí se založením Institutu celoživotního vzdělávání na této škole. Tematické zaměření nabízených studijních programů se odvíjí od vlastního zaměření jednotlivých fakult univerzity, kterými je Agronomická fakulta, Lesnická a dřevařská fakulta, Zahradnická fakulta, Provozně ekonomická fakulta a Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií. Univerzita nabízí vzdělávací program *Člověk a příroda na počátku 21. století, Zahrada a zdraví, Ekonomika a zdravý životní styl, Lesy a lidé a Člověk, zvíře a životní prostředí*.

Na univerzitě se v rámci rozvojového projektu realizují pro seniory také krátkodobé kurzy, mezi které patří např. *Angličtina, Dějiny užitého umění, Základy práce na PC, Internetové technologie, Digitální fotografie, Terénní hodnocení půdy, Víno a člověk, a Zahrada a péče o ni* (Adamec, Kryštof, 2011, s. 45 - 47).

Výuka U3V se uskutečňuje v Brně a na pobočkách U3V v Kyjově, Lednici, Bruntále, Olomouci a ve Znojmě (<http://www.icv.mendelu.cz>).

Slezská univerzita v Opavě

Součástí Slezské univerzity v Opavě založené v roce 1991 je několik fakult, jejichž sídla jsou v Opavě a Karviné, univerzitní vzdělávací centrum je v Krnově. V těchto městech univerzita organizuje kurzy U3V (<http://www.slu.cz/slu/cz/>).

Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě zajišťuje nabídku vzdělávacích programů z oblasti společenských a přírodních věd a z uměleckých oborů. Konkrétně se jedná o cykly přednášek z oblastí literatury, knihovnictví, historie, fyziky, pedagogických a psychologických věd, tvůrčí fotografie, veřejné správy a regionální politiky. Fakulta také zajišťuje kurzy jazykové s různou úrovní obtížnosti. Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné zajišťuje cykly přednášek *Ekonomika a management*, které zahrnují nejen témata z oblasti ekonomiky a managementu, ale také z oblasti financí, účetnictví, daní, marketingu a společenských věd. Navazující cykly dále nabízí přednášky z oblasti práva, komunikace, jazykových kultur, statistiky, počítačové gramotnosti, sociální a důchodové politiky (Adamec, Kryštof, 2011, s. 48 - 51).

Univerzitní vzdělávací centrum v Krnově nabízí pro rok 2012 přednášky z oblasti sociální politiky, sociálního zabezpečení, občanského, pracovního a evropského práva (<http://www.slu.cz/vck/cz/univerzita-tretiho-veku/utv-krnov>).

Technická univerzita v Liberci

Na Technické univerzitě v Liberci vznikla U3V v roce 1999. Pro akademický rok 2011/2012 nabízí pod garancí Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické programy

z oblasti psychologie, komunikačních dovedností, historie, chemie, mineralogie, výživy, dále tréninkové kurzy paměti a kurzy pohybových aktivit, spinningu, zdravotní TV, kurzy kreativní češtiny, komunikačních cvičení pro posílení psychiky, kurz *Československo po druhé světové válce*, vybrané kapitoly z psychologie obsahující témata tvůrčího myšlení a tvořivosti, kurzy zaměřené na grafiku a malbu, a program *Teorie a praxe bridže*. Ekonomická fakulta zajišťuje jazykové programy (angličtina, němčina, francouzština), ale také další programy, např. *Dějiny Francie ve francouzštině*, *Cestovní ruch třetího tisíciletí* a *Občanské právo*. Fakulta mechatroniky, informatiky a mezioborových studií má v nabídce *Základy PC a multimediální technologie*, Fakulta umění a architektury kurz *Vybrané kapitoly z dějin umění a architektury* (<http://www.cdv.tul.cz>).

Univerzita Hradec Králové

První aktivity pro vzdělávání seniorů na Univerzitě Hradec Králové vznikly již v roce 1984. Po roce 1989 začaly na univerzitě vznikat vzdělávací programy strukturou i organizačně podobné dnešním U3V. Nejúspěšnějšími přednáškovými cykly U3V jsou v současné době *Chemie kolem nás*, *Fyzika*, *Ekologie a ochrana životního prostředí*, *Psychologie pro seniory* a *Finanční trh a my* (Adamec, Kryštof, 2011, s. 56 - 58).

V akademickém roce 2011/2012 posluchači U3V absolvují přednášky a semináře na Pedagogické fakultě v programech *Obecné dějiny*, *Národní dějiny*, *Dějiny umění*, *Cestovní ruch*, *Psychologie*, *Dějiny vědy a techniky*, *Anglický jazyk*, *Německý jazyk*, *Francouzský jazyk*, *Kurs práce s počítačem*, *Výtvarné techniky - malba*, *Výtvarné techniky – kresba*, *Filosofie*, *Archeologie* a *Geografie* (<http://www.uhk.cz/cs-cz>).

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

Na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem byla U3V založena v roce 1994 a první vzdělávací programy byly realizovány v akademickém roce 1994/1995. V současné době nabízí univerzita mimo jazykových kurzů v různých úrovních stupních (angličtina, němčina, francouzština, ruština) také kurzy zaměřené na výpočetní

techniku a multimédia. Základní programy U3V jsou tematicky orientovány na oblasti *Člověk a společnost, Umění a kultura, Jazyk a jazyková komunikace, Člověk a zdraví, Člověk a příroda, Matematika a její aplikace, Člověk a jeho svět, Člověk a práce* (<http://www.ujep.cz/userfiles/file/U3V/bro%C5%BEura%20u3v.pdf>).

Univerzita Karlova v Praze

Univerzita Karlova v Praze je největším poskytovatelem seniorského vzdělávání ve formě U3V v České republice. První kurzy pro seniory zde byly otevřeny před více než dvaceti lety. Univerzita Karlova má 17 fakult a výuka pro seniory v rámci U3V probíhá na 14 z nich (Adamec, Kryštof, 2011, s. 64). Konkrétně jsou to fakulty teologické (katolická a husitská) a lékařské, Filozofická fakulta, Přírodovědecká fakulta, Pedagogická fakulta, Fakulta tělesné výchovy a sportu, Fakulta sociálních věd, Matematicko-fyzikální fakulta a Fakulta humanitních studií. Zaměřenost jednotlivých fakult se promítá do tematického zaměření nabízených vzdělávacích programů. Vzdělávací programy jsou z oblasti teologie, práva, biologie, životního stylu, medicíny a prevence v medicíně, zdravého životního stylu, zdraví a nemoci, historie, politického vývoje, psychologie, filozofie a etiky, moderních dějin, dále jsou v nabídce programy např. z oblasti geografie, demografie, chemie, mineralogie, mořské fauny, paleontologie, biotechnologie, ekozemědělství, ekosystémů, vesmíru, matematiky, zoologie, botaniky, politiky, médií, žurnalistiky, mezinárodních vztahu, antropologie, ekonomie, sociologie, kultury aj. (<http://www.cuni.cz/UK-51-version1-u3v.pdf>).

Aktuálně Univerzita Karlova nabízí pro akademický rok 2011/2012 téměř 90 různých kurzů. Počet studujících seniorů na Univerzitě Karlově v Praze v současné době dosahuje téměř pěti tisíc, mnozí z nich jsou ale zapsáni ve více kurzech, a to i na různých fakultách (Adamec, Kryštof, 2011, s. 64).

Univerzita Palackého v Olomouci

Na Univerzitě Palackého v Olomouci byla v roce 1986 založena první univerzita třetího věku v České republice. Odborným garantem nově vzniklé U3V byla sice Univerzita

Palackého, organizačně ji však v tehdejší době zajišťoval Červený kříž spolu s dalšími institucemi, např. s Českou gerontologickou společností a Fakultní nemocnicí Olomouc. První promoce U3V se účastnilo 148 absolventů (Adamec, Kryštof, 2011, s. 72).

V současné době nabízí Filozofická fakulta univerzity jazykové vzdělávací programy (francouzština, angličtina, němčina), a dále programy *Společenské vědy*, *Psychosociální studia*, *Historie od pravěku po současnost*, *Kultura v minulosti a přítomnosti* a *Zdravý životní styl*. Pedagogická fakulta má v aktuální nabídce *Kapitoly z humanitních věd*, *Kapitoly z českých dějin*, Přírodovědecká fakulta *My – lidé a příroda* a *Výzkum v přírodních vědách*, Lékařská fakulta *Člověk ve zdraví a nemoci*, Fakulta zdravotnických věd program *Zdraví a jeho prevence* a Fakulta tělesné kultury *Cesta za zdravím – regenerace lidského organismu pohybem* (<http://u3v.upol.cz/u3v.php>).

V současnosti se na U3V Univerzity Palackého vzdělává téměř 1 200 seniorů. Jeden z těchto účastníků navštěvuje kurzy U3V na Univerzitě Palackého již dokonce 20 roků (Adamec, Kryštof, 2011, s. 73).

Univerzita Pardubice

Na Univerzitě Pardubice byla U3V založena roku 1999 na Dopravní fakultě Jana Pernera. Prvními posluchači byli převážně vysokoškoláci, bývalí pracovníci resortu dopravy. Díky dotacím z rozvojových projektů MŠMT byla od roku 2007 infrastruktura U3V na dopravní fakultě rozšířena na širší spektrum tematických okruhů s cílem rozšířit možnost účasti co největšímu množství účastníků (Adamec, Kryštof, 2011, s. 75 - 77).

V současné době U3V nabízí přednášky a semináře zařazené do cyklů:

- *technických* – orientujících se na obor materiálového inženýrství, technickou mechaniku, téma řízení jakosti a spolehlivosti v dopravě, a také na některá témata z oboru chemického inženýrství
- *technicko-ekonomických* – orientovaných na obory technologie a řízení dopravy, dopravní management, marketing a logistika
- *počítačově-komunikačních* – zaměřených na oblast aplikované informatiky v dopravě a dále na obor digitální fotografie

- *společenskovedních* – zahrnující témata z historie, dějin hudby, restaurátorství, lékařství a životního stylu (<http://www.upce.cz/studium/czv/u3v.html>).

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně byl první ročník U3V zahájen v akademickém roce 2002/2003 s počtem 85 posluchačů. První přednáškové cykly byly orientovány na technicko-ekonomická a společensko-vědní témata (<http://web.utb.cz>).

Obsahové zaměření jednotlivých přednáškových cyklů U3V vychází z akreditovaných studijních programů univerzity a z konkrétních předmětů. Postupem let se oblasti vzdělávacích programů měnily a rozšiřovaly. V současné době se výuky účastní více než 600 seniorů v 19 oborech přednáškových cyklů a seminářů, které jsou univerzitou organizovány ve Zlíně, v Uherském Hradišti, ve Vsetíně a v Kroměříži (Adamec, Kryštof, 2011, s. 79 - 80).

V akademickém roce 2011/2012 jsou na U3V realizovány cykly *To nejlepší z UTB*, *Média a komunikace*, *Zdravá planeta*, *Region Zlín*, *Německo v rozhovorech* a *Výtvarná umění a ateliérová praktika*. Univerzita současně nabízí kurzy z oblasti informačních technologií, např. *Počítače v praxi*, *Internet a informační média*, *Digitální fotografie*, a jazykový kurz *Angličtina v každém věku*. Posluchači vyšších ročníků U3V pokračují také v oborech *Literárně-hudební cyklus*, *Kultura v dějinách lidstva*, *Základy teorie státu a práva*, *Zdravotnické minimum*, *Estetika*, *Výtvarné umění*, *Moderní umění*, *Osobnosti světového filmu*, *Hudba*, *Literatura*, *Další technologie – DVD, GPS, mp3, TV* a *Základy tvorby www stránek* (<http://web.utb.cz>).

Veterinární a farmaceutická univerzita Brno

Na Veterinární farmaceutické univerzitě v Brně byla zahájena výuka na U3V v roce 2001. Prvního ročníku U3V se zúčastnilo 225 posluchačů, z tohoto počtu ukončilo studium 172 absolventů. Fakulta veterinárního lékařství realizuje U3V v oboru *Člověk a zvíře* se vzdělávacím programem tematicky zaměřeným na historii a současnost veterinární medicíny, význam chovu zvířat, specifika anatomie a fyziologie zvířat,

chovu jednotlivých druhů zvířat, onemocnění zvířat a nemoci přenosné na člověka, prevence onemocnění, zásady léčby apod. Fakulta veterinární hygieny a ekologie nabízí programy v oboru *Člověk a zdravé potraviny* se zaměřením na bezpečnost a zdravotní nezávadnost potravin a nápojů, problematiku civilizačních onemocnění souvisejících s výživou člověka, nutriční hodnoty potravin, kvalitu a technologii jejich zpracování aj. Farmaceutická fakulta nabízí studijní program *Zdraví a léky*, který je orientován např. na téma farmaceutická péče o pacienty seniorského věku, specifické léčivé přípravky, samoléčení, vitamíny, antibiotika, a vliv potravy, alkoholu a kouření na léky (Adamec, Kryštof, 2011, s. 82 - 84).

Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava

Na Vysoké škole báňské – Technické univerzitě Ostrava byl první ročník U3V otevřen v akademickém roce 1992/1993 na Hornicko-geologické fakultě. V současnosti probíhá vzdělávání seniorů na třech fakultách ostravské univerzity (Adamec, Kryštof, 2011, s. 85 - 86).

Hornicko-geologická fakulta v akademickém akademickém roce 2011/2012 vzdělává 161 posluchačů v kurzech *Geologie a životní prostředí, Hornictví a společnost, Základy geologie, Informatika pro seniory, Ekonomie pro seniory, Práce s GPS pro seniory* a v několika dalších výukových programech v rámci virtuální U3V. Ekonomická fakulta univerzity nabízí vzdělávání v kurzech *Ekonomie, Základy ekonomiky a managementu podniku, Právo, Práce na počítačích, Psychologie, Zdravověda a sociální otázky, Evropská unie*. Fakulta metalurgie a materiálového inženýrství otevřela v akademickém roce 2011/2012 sedmý ročník výuky U3V s kurzem *Symbióza techniky, ekonomiky a umění*, jehož přednášky obsahují okruhy např. *Spojení digitálního umění, výpočetní a informační techniky, Ekonomie a etika jako způsob myšlení, Umění jednat s lidmi, řeči těla, Tvořivé kreslení, Životní prostředí 21. století, Současné trendy ve využití neželezných kovů, Současné trendy ve využití kovových materiálů, Technologie a historie keramiky, Umění statistických a matematických výpočtů - lži a podvody s čísly, Zdroje energií, Současné úlohy bank a umění využívat bankovních služeb, Technika a klima země* aj. (<http://www1.vsb.cz>).

Vysoká škola ekonomická v Praze

Univerzita třetího věku byla na Vysoké škole ekonomické v Praze založena v roce 1988 ročním kurzem *Základy práce na počítači*. Postupem let docházelo k rozšiřování výuky až na současných 41 kurzů v nabídce. Vzdělávací programy tematicky vycházejí z akreditovaných předmětů vyučovaných na jednotlivých fakultách univerzity a jejich výběr vychází z poptávky seniorů (Adamec, Kryštof, 2011, s. 91 - 93).

Ve vzdělávacím programu *Společensko-vědní disciplíny* nabízí U3V témata z oblasti politiky, politologie, diplomacie, demografie, sociální politiky, osobních a rodinných financí, financí obecně, cestovního ruchu, veřejných financí, účetnictví, managementu, psychologie (např. *Humor – hygiena života, Zrání osobnosti – možné krize a jejich překonání*) a jazykové kurzy (angličtiny, němčiny, španělštiny). Výukový program *Informatické disciplíny* posluchačům přibližuje možnosti práce s počítačem a některými jeho programy, internetem, možnosti editace digitálních fotografií, GPS navigace, facebooku apod. *Zdravotně-tělovýchovný předmět* nabízí výukové okruhy malba, kresba a pohybové aktivity jako prevence a péče o zdraví (<http://u3v.vse.cz>).

Vysoká škola chemicko-technologická v Praze

Univerzita třetího věku na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze vznikla počátkem 90. let 20. století na Fakultě potravinářské a biochemické technologie. První kurz *Potraviny a výživa* byl zahájen v akademickém roce 1991/1992 (Adamec, Kryštof, 2011, s. 94 - 95).

V současné době VŠCHT nabízí výuku U3V na Fakultě potravinářské a biochemické technologie v kurzu *Potraviny a výživa*, na Fakultě chemicko-inženýrské v kurzu s názvem *Život s počítačem*, na Fakultě chemické technologie v kurzu *Chemie a živý organismus a S počítačem přátelsky* (<http://senior.vscht.cz/>).

Na Fakultě technologie ochrany životního prostředí je realizován kurz *Ochrana životního prostředí* (Adamec, Kryštof, 2011, s. 95).

Vysoká škola polytechnická v Jihlavě

Univerzita třetího věku tvoří součást Vysoké školy polytechnické v Jihlavě od roku 2005. V současné době jsou v nabídce kurzy *Pracujeme s počítačem*, *Z historie našeho regionu*, *GPS – využití pro turistiku a geocaching*, *Digitální fotografie*, *Digitální video*, *Právní minimum pro seniory*, *Jazykové kurzy pro seniory* (angličtina, němčina, ruština, francouzština, italština), *Životní styl seniorů*, *Duševní hygiena a lidské vztahy*, *Osídlení Českomoravské vrchoviny z pohledu archeologie*, *Genealogie – rodopis aj.* Zajímavostí na této škole je věk studentů – nejstarší studentkou je žena ve věku 88 let, která se účastní již třetího kurzu, a nejstarším posluchačem je muž ve věku 82 let (Adamec, Kryštof, 2011, s. 97 - 100).

Vysoké učení technické v Brně

První kurz U3V byl na Vysokém učení technickém v Brně otevřen v roce 2000 s účastí 128 posluchačů. V průběhu následujících let se výrazně zvýšil počet účastníků i rozmanitost nabídky kurzů. Kurzy jsou pro první dva ročníky studia U3V nabízeny v blocích s různou tematickou zaměřeností podle zaměření oborů jednotlivých fakult VUT. Jedná se např. o bloky *Moderní informační a komunikační technologie*, *Stavby století*, *Energetika minulosti, současnosti a zítřka*, *Architektonické a urbanistické dědictví českých zemí*, *Minulost a současnost letectví*, *Aplikace výpočetní techniky v inženýrství a architektuře*, *Digitální audiovizuální systémy*, *Počítačové vidění a grafika*, *Dopravní systémy, současnost a výhled*, *Materiály včerejška, dneška a zítřka*, *Moderní bydlení, technika prostředí, trvale udržitelný rozvoj, výstavba bytů*, *Chemie a lidské zdraví aj.* Tyto bloky jsou dále podrobněji členěny na konkrétní témata dané problematiky. Spektrum aktuálně nabízených kurzů U3V pro třetí ročníky U3V obsahuje navíc volitelné specializace např. *Stavitelství, historie a současnost*, *Potravinářství, biotechnologie a aplikovaná chemie*, *Ekonomika a management*, *Jaderná energetika a její bezpečnost* a *Moderní multimediální elektronika*. Dále U3V nabízí kurzy *Architektura, umění a společnost*, *České a moravské šlechtické rody*, *Významné osobnosti*, *Digitální fotografie a počítačová grafika*, *Člověk dobývá a využívá vesmír*, *Umění komunikace*, *Počítačové kurzy* a *Pohybové studio* zahrnující

pohybové aktivity a kondiční cvičení. Kurzy U3V jsou momentálně plně obsazeny až do roku 2014 (Adamec, Kryštof, 2011, s. 97 - 100).

Západočeská univerzita v Plzni

Na Západočeské univerzitě v Plzni U3V svou činnost zahájila v akademickém roce 1992/1993 s počtem 85 účastníků. V roce 2011 se kurzů účastnilo již téměř 1000 posluchačů. U3V Západočeská univerzita realizuje nejen v Plzni, ale také na svých odloučených pracovištích v Chebu a Aši (Adamec, Kryštof, 2011, s. 105 - 107). V akademickém roce 2011/2012 tvoří aktuální nabídku obory *Regionální historie a archeologie, Biologie a zdraví člověka, Spiritualita, věrouka, dějiny a etika křesťanství, Psychologie rodiny a zážitkové aktivity, Astronomie, Ekonomie běžného života, Evropská literatura, Hovory M, Přírodní vědy aktivně*, a dále jazykové kurzy s výukou angličtiny a němčiny (<http://www.ucv.zcu.cz>).

ZÁVĚR

Bakalářská práce *Vzdělávání seniorů jako determinanta kvality života* ve své teoretické části v kapitole *Specifika seniorského věku* definuje pojem *stárnutí*. Uvádí některé příklady dělení jednotlivých období vývoje lidské bytosti, definice procesu stárnutí a způsoby jeho vnímání z pohledu některých kultur. Období seniorského věku popisuje detailněji. Dalším definovaným pojmem je *stáří* a jednotlivé vývojové etapy života v návaznosti na jejich sociální periodizaci. Podkapitola *Pojem stáří* charakterizuje některé důsledky stáří a uvádí vědecké disciplíny, které se touto problematikou zabývají, včetně některých definic těchto vědeckých oborů. Podkapitola *Sociální specifika stáří* uvádí v širších souvislostech objektivní a subjektivní dimenze pojmu *kvality života* ovlivňující její hodnocení a vnímání. V souvislosti s kvalitou života jsou uvedeny některé negativní důsledky vnějších a vnitřních vlivů zapříčiňující sociální exkluzi a diskriminaci populace seniorů.

Kapitola s názvem *Charakteristika procesu vzdělávání* definuje proces *vzdělávání v obecné rovině* a přibližuje vzdělávací strukturu v České republice z pohledu platné legislativy. Uvádí některé údaje Českého statistického úřadu ukazující aktuální úroveň nejvyššího ukončeného vzdělání osob starších patnácti let, ale také vývoj nejvyšší dosažené úrovně vzdělání za období posledních padesáti let. Práce definuje *celoživotní vzdělávání* a uvádí diferenciaci vzdělávacího procesu z ontogenetického hlediska včetně definic jednotlivých pedagogických disciplín. Podkapitola *Úroveň vzdělání seniorů v populaci ČR* předkládá aktuální údaje ČSÚ, podkapitola s názvem *Význam dalšího vzdělávání seniorů* popisuje přínos vzdělávacích aktivit pro osobnost jedinců. V podkapitole *Funkce vzdělávání v postproduktivním věku* jsou uvedena možná pozitiva realizace těchto aktivit. Závěr kapitoly je věnován aspektům *motivace* seniorů pro vzdělávání.

Třetí kapitola *Vzdělávání seniorů v ČR* v podkapitole *Historický exkurz vzdělávání dospělých* shrnuje vývoj vzdělávání v různých etapách vývoje naší společnosti v období posledních století po současnost. Podkapitola *Vzdělávání seniorů na českých vysokých školách* popisuje vznik a rozvoj univerzit třetího věku v ČR a funkci Asociace univerzit třetího věku. Další podkapitola uvádí *funkce vzdělávání U3V*.

Závěrečná kapitola Analýza U3V na českých vysokých školách kvalitativním analytickým výzkumem za použití obsahové analýzy dostupných materiálů předkládá aktuální přehled jednotlivých vysokých škol a některých jejich fakult poskytujících vzdělávací programy v rámci univerzit třetího věku včetně uvedení obsahové zaměřenosti jejich nabídek.

Cíl bakalářské práce, kterým byla analýza struktury a možností studia na českých vysokých školách, byl splněn.

Shrnutí

Bakalářská práce na téma ‘Vzdělávání seniorů jako determinanta kvality života’ se skládá ze čtyř kapitol. První tři kapitoly jsou teoretické a vymezují některá specifika seniorského věku, definují pojmy stárnutí a stáří, a podrobněji rozepisují období stáří v sociálních souvislostech. Dále charakterizují systém a proces vzdělávání v ČR, úroveň vzdělání seniorů, význam a aspekty motivace jejich dalšího vzdělávání. Historický exkurz vzdělávání dospělých předkládá vývoj a přístup společnosti ke vzdělávání za poslední staletí po současnost. Praktická část bakalářské práce analyzuje možnosti vzdělávání na českých vysokých školách, konkrétně potom na univerzitách třetího věku.

Resume

The bachelor thesis on ‘The Education of Senior Citizens as a Determinant of Quality of Life’ consists of four chapters. The first three theoretical chapters deal with particular specifics of the age of senior population, define the concepts of old age and ageing, and describe in detail the periods of old age in the social context. Apart from that, they characterize the system and processes of education in the Czech Republic, the level of senior citizens’ education, the importance and aspects of motivation in their further education. The thesis also brings the information on the history of adult education as well as the development and attitude of the society to education over the last centuries up to the present time. The practical part of the thesis analyses the possibilities of education at Czech universities, in particular, at the Universities of the Third Age.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá populací seniorů a možnostmi jejich vzdělávání na univerzitách třetího věku v České republice. V kontextu této problematiky se práce zabývá pojmy stárnutí, stáří včetně jeho sociálních aspektů, vědeckými disciplinami zabývajícími se vzděláváním. V práci je popsán charakter procesu vzdělávání v České republice, pojem vzdělávání v rovině obecné, úroveň vzdělání v populaci seniorů i historii a vývoj vzdělávání dospělých. Praktická část práce předkládá analýzu univerzit třetího věku v ČR.

Klíčová slova

stárnutí, stáří, senior, vzdělávání, celoživotní vzdělávání, univerzita třetího věku

Annotation

The bachelor thesis focuses on senior population and the possibilities of their further education at the Universities of the Third Age in the Czech Republic. Within the context of this issue, the thesis deals with the concepts of ageing, the old age and its social aspects, and scientific disciplines concerned with education. The thesis describes typical characteristics of education in the Czech Republic, the concept of education on a general level, the history and current level of senior population education, and the development of adult education. The practical part of the thesis presents the analysis of the Third Age Universities in the Czech Republic.

Keywords

ageing, old age, seniors' education, lifelong education, University of the Third Age

Literatura a prameny

Seznam použité legislativy:

1. zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání (školský zákon)
2. zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách (vysokoškolský zákon)
3. zákon č. 2/1993 Sb., Usnesení předsednictva ČNR o vyhlášení Listiny základních práv a svobod

Seznam použité literatury a pramenů:

4. ADAMEC, P., HAŠKOVÁ, B. *Univerzita třetího věku, historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje*, 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 2010, ISBN 978-80-210-5158-4
5. ADAMEC, P., HAŠKOVÁ, B. *Výroční zpráva univerzity třetího věku Masarykovy univerzity za rok 2010*, 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 2010, ISBN 978-80-210-5441-0
6. ADAMEC, P., HAŠKOVÁ, B., SVATOŇ, J., ŠIPR, K., VAVŘÍN, P. *Univerzita třetího věku 1990 – 2010, 20 let seniorského vzdělávání na MU*, 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 2010, ISBN 978-80-5156-0
7. ADAMEC, P., KRYŠTOF, D. *Univerzity třetího věku na vysokých školách*, 1. vydání, Brno: Asociace univerzit třetího věku České republiky, Masarykova univerzita, 2011, ISBN 978-80-210-5640-4
8. BAŠTECKÝ, J., KÜMPEL, Q., VOJTĚCHOVSKÝ, M., A KOL. *Gerontopsychiatrie*, Praha: GRADA AVICEUM, 1994, ISBN 80-71-070-8
9. BENEŠ, M. *Andragogika*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, ISBN 80-86432-23-8
10. ČORNANIČOVÁ, R. *Edukácia seniorov - vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2007, ISBN 978-80-223-2287-4
11. KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova*, 1. vydání, Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1948, bez ISBN

12. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*, 1. vydání, Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-383-3
13. KURIC, J. *Ontogenetická psychologie IV*, Brno: Akademické nakladatelství s.r.o. Brno, 2001, ISBN 80-214-1844-3
14. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*, 1. vydání, Praha: Portál, s. r. o., 2000, ISBN 80-7178-303-X
15. MÜHLPACHR, P., BARGEL, M., *Senioři z pohledu sociální pedagogiky*, Brno: Institut mezioborových studií, 2011, ISBN 978-80-87182-21-5
16. MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*, 2. vydání, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2009, ISBN 978-80-210-5029-7
17. MÜHLPACHR, P. (ED.) *Schola gerontologica*, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005, ISBN 80-210-3838-1
18. PAYNE, J. A KOLEKTIV, *Kvalita života a zdraví*, Praha: TRITON, 2005, ISBN 80-7254-657-0
19. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*, 4. vydání, Praha: Portál, s. r. o., 2003, ISBN 80-7178-772-8
20. PŘÍHODA, V., *Ontogeneze lidské psychiky IV*, 1. vydání, Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, n. p., 1974, bez ISBN
21. RABUŠIC, L., RABUŠICOVÁ, M. *Učíme se celý život*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2008, ISBN 978-80-210-4779-2
22. ŘEHULKOVÁ, O., ŘEHULKA, E., BLATNÝ, M., MAREŠ, J. ET AL. *Kvalita života v souvislostech*, Brno: MSD, spol. s r. o. Brno, 2008, ISBN 978-80-7392-073-9
23. ŠERÁK, M., *Zájmové vzdělávání dospělých*, 1. vydání, Praha: Portál, 2009, ISBN 978-80-7367-551-6
24. VAĐUROVÁ, H., MÜHLPACHR, P. *Kvalita života*, Brno: Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, 2005, ISBN 80-210-3754-7
25. ZAVÁZALOVÁ, H. A KOLEKTIV, *Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie*, 1. vydání, Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2001, ISBN 80-246-0326-8
26. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, *Kvalita života ve stáří*, MPSV, 2008, ISBN 978-80-65-2

Elektronické internetové zdroje:

27. <http://www.nvf.cz/archiv/memorandum/obsah.htm> (4. 4. 2011)
28. <http://www.et2020.cz/dokumenty/1185920438.pdf> (29. 1. 2012)
29. <http://www.psychotesty.psyx.cz/texty/obdobi-stari.htm> (19. 2. 2012)
30. [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/110033A864/\\$File/01_kap.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/110033A864/$File/01_kap.pdf)
(15. 2. 2012)
31. <http://www.mpsv.cz/cs/5045> (16. 10. 2011)
32. <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/1417-09> (16. 10. 2011)
33. <http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/4021-10> (28. 1. 2012)
34. <http://www.msmt.cz/vzdelavani/strategie-celozivotniho-uceni-cr?highlightWords=strategie> (30. 10. 2011)
35. <http://vdb.czso.cz/sldbvo/> (28. 1. 2012)
36. <http://au3v.vutbr.cz> (12. 2. 2012)
37. <http://u3v.czu.cz/?r=4155&i=4589> (14. 2. 2012)
38. <http://www.e-senior.cz/www/virtualni-univerzita-tretiho-veku> (14. 2. 2012)
39. <http://u3v.czu.cz/?r=3118> (20. 2. 2012)
40. <http://u3v.cvut.cz> (1. 3. 2012)
41. <http://www.icv.mendelu.cz> (3. 3. 2012)
42. <http://www.slu.cz/slu/cz> (3. 3. 2012)
43. <http://www.slu.cz/vck/cz/univerzita-tretiho-veku/utv-krnov> (3. 3. 2012)
44. <http://www.cdv.tul.cz> (3. 3. 2012)
45. <http://www.uhk.cz> (3. 3. 2012)
46. <http://www.ujep.cz> (3. 3. 2012)
47. <http://www.cuni.cz/UK-51-version1-u3v.pdf> (3. 3. 2012)
48. <http://u3v.upol.cz/u3v.php> (3. 3. 2012)
49. <http://www.upce.cz/studium/czv/u3v.html> (3. 3. 2012)
50. <http://web.utb.cz> (3. 3. 2012)
51. <http://www1.vsb.cz> (4. 3. 2012)
52. <http://u3v.vse.cz> (4. 3. 2012)
53. <http://senior.vscht.cz> (4. 3. 2012)
54. <http://www.ucv.zcu.cz> (4. 3. 2012)

Zdroje fotografií v příloze:

Masarykova univerzita, Rektorát, Studijní odbor, autor ADAMEC, P.

Fotografie z přednášek, praktické výuky a slavnostních promócí posluchačů U3V:

